

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Pracoviště historické sociologie

Mgr. Ondřej Podeszwa

**Fenomén hrdinství očima současné
generace středoškoláků**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Vávra, Ph.D.**

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byla řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. června 2016

Ondřej Podeszwa

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval PhDr. Martinovi Vávrovi Ph.D. za cenné rady, vstřícný přístup a obětování volného času při čtení rozpracované verze této práce. Dále bych rád poděkoval Štěpánovi a Petrovi Jiroutovým za pomoc při přepisování rozhovorů do zpracovatelné podoby. Tato práce by zároveň nemohla vzniknout bez vstřícného přístupu studentů, kteří měli chuť se podělit o své myšlenky a stát se tak na chvíli studijním materiálem v rámci rozšiřování obzorů svého vyučujícího. V neposlední řadě bych rád poděkoval své drahé manželce Kateřině za trpělivost a podporu, které mi během mého studia i psaní této práce poskytovala měrou vrchovatou.

Abstrakt

Práce *Fenomén hrdinství očima současné generace středoškoláků* zkoumá na vzorku dvanácti studentů střední školy vnímání konceptu hrdiny v jeho různých podobách. Je rozdělena na část teoretickou a část empirickou, která je tvořena výsledky vlastního zkoumání autora. Pomocí Grounded Theory upravené pro účely této práce rozebírá rozhovory s jednotlivými studenty a snaží se zodpovědět několik otázek, například to, zda má současná generace středoškoláků nějaké hrdiny, jak vůbec koncept hrdinství chápou, zda měli nějaké hrdiny v dětství a podobně. V kazuistické části práce studenti hodnotí konkrétní osobnosti, které společnost v obecném diskurzu většinou označuje jako hrdinské – konkrétně Jana Palacha, Václava Havla a bratry Mašíny. Z hlediska teoretického zakotvení vychází práce především z konceptu Philipa Zimbarda a jeho každodenního hrdinství, dále z Mika Featherstona a jeho dělení na život každodenní a hrdinský, zároveň reflektuje i koncepce zabývající se morálním vývojem člověka, například teorie Lawrence Kohlberga a dalších.

Abstract

This thesis: *“The Phenomenon of Heroism in the Eyes of Secondary-school Students”* explores the sample of twelve secondary-school students and their perceptions of the conception of a hero in its various forms. It is divided into a theoretical part and an empirical part, the latter is created by the particular results of author’s own research. By applying for this thesis adjusted Grounded Theory method it analysis interviews made with the particular students and tries to answer several questions such as whether this generation of secondary-school students has any heroes; how these students exactly perceive a conception of a hero; whether they had any heroes in their childhood; and suchlike. In the part dealing with case-interpretations these students evaluate specific figures by the social discourse marked as heroic – in particular Jan Palach; Václav Havel; and brothers Mašíns. The terms of theoretical bases come mainly from the conception of Philip Zimbardo and his heroism of everyday life; they also come from Mike Featherstone and his distinguishing between an everyday life and a heroic life; conceptions dealing with moral evolution of a human being are reflected too, for instance the theory of Lawrence Kohlberg and others.

Obsah

1.	Úvod.....	7
1.1.	Proč se zabývat hrdinstvím – společenská poptávka?	7
1.2.	Výzkumné otázky a zaměření práce	9
1.3.	Dostupná literatura.....	10
2.	Teoretický základ koncepce hrdinství	12
2.1.	Mike Featherstone – polarita života.....	13
2.1.1.	Každodenní život x hrdinský život	14
2.2.	Zimbardo a koncept každodenního hrdiny	15
2.2.1.	Banalita hrdinství	16
2.3.	Samuel Oliner a Greg Gibson	18
2.4.	Morální vývoj člověka dle Kohlberga, Piageta a Hoffmana.....	19
2.5.	Shrnutí teoretických konceptů	21
3.	Metodologie výzkumu	23
3.1.	Popis školy a výběr studentů	23
3.2.	Výzkumná metoda	26
3.3.	Pilotáž	27
3.4.	Vlastní rozhovory	28
3.4.1.	Medailonky	29
3.5.	Práce s daty	32
4.	Obecné náležitosti hrdiny	35
4.1.	Hrdina aktivní	35
4.2.	Hrdina překračující	38
4.3.	Hrdina vzorem i nevzorem	39
4.4.	Hrdina morální	41
4.5.	Hrdina odvážný a obětující se.....	42
4.6.	Hrdina dokonávající.....	43

4.7.	Hrdina každodenní	44
4.8.	Hrdina amatér	45
4.9.	Závěr kapitoly	46
5.	Kazuistická část	47
5.1.	Jan Palach	47
5.1.1.	Palach je hrdina.....	48
5.1.2.	Palach je hrdinou pouze napůl	48
5.1.3.	Závěry o vnímání Palachova činu.....	52
5.2.	Václav Havel.....	55
5.2.1.	Havel jako hrdina	55
5.3.	Palach a Havel	57
5.4.	bratři Mašínové	59
6.	Studentští hrdinové	60
6.1.	Dětství a hrdinové	60
6.2.	Hrdinové současné doby	61
6.3.	Závěry učiněné na základě studentských hrdinů	63
7.	Důležitost hrdiny.....	67
7.1.	Hrdina jako nedílná součást společnosti	71
8.	Závěr	73
9.	Zdroje.....	78
9.1.	Literatura:.....	78
9.2.	Internetové zdroje:	79
	Přílohy	81
	Příloha č.1 Stádia morálního vývoje podle Kohlberga	81
	Příloha č.2 Informace o Janu Palachovi z učebnice dějepisu pro 4. ročník	81

1. Úvod

„*Soudružko učitelko, je pan Ticháček hrdina?*“ ptá se žák základní školy paní učitelky ve známém českém filmu *Trhák*.¹ Zdánlivě banální věta, která ovšem plně vystihuje záměr této práce. Žák evidentně tápe v tom, zda může někoho, kdo místnímu JZD pomůže novou výbušnou technikou efektivně hnojit, označit za hrdinu. Otázka tedy zní - kdo je vlastně hrdina? Jsme si jisti tím, koho můžeme takto titulovat? Kdo si toto označení, které s sebou nese i určitý sociální status, určitě zaslouží a kdo naopak ne? Co vlastně tvoří přechod mezi tím být běžným člověkem a být hrdinou? Má společnost nějaký mechanismus na to, jak z člověka hrdinu udělat?

1.1. Proč se zabývat hrdinstvím – společenská poptávka?

Pokud se zamyslíme nad tím, proč je právě toto téma společensky zajímavé, dojdeme k několika závěrům. Předně jde o fenomén, který je ve společnosti přítomný, přesto ne zcela běžný. Hrdina je opředen jistou aureolou výjimečnosti, těší se úctě společnosti a může čerpat určité výhody, které mu jeho status přináší. Hrdina je ovšem také nositelem jistých vlastností, které můžeme chápat jako pro společnost velmi atraktivní. Hrdina je hrdinou proto, že naplňuje určitý ideál, je nositelem mravních kvalit, které jsou nanejvýš žádoucí. Je vzorem toho, jaký by člověk měl být. Je pro své chování oceňován. Slouží jako vzor. Především tímto prizmatem budu celou práci koncipovat.

Může se zdát, že toto téma není v současné společnosti až tolik rezonující, ale opak je pravdou. V minulém roce rozhlasová stanice Český rozhlas spustila novou kampaň s názvem *Hrdina.cz*.² Celý rok věnovala stanice představování jednotlivých lidských osudů a přibližovala v nich, co je vlastně hrdinství. Jde ovšem v drtivé většině případů o doby minulé, pro které je hodnocení hrdinství o něco jednodušší, jak bude ukázáno v dalších částech práce. Celý projekt vyvrcholil koncertem pro hrdiny. V jeho představení stojí: „*Koncert pro hrdiny*

¹ Hudební komedie režiséra Zdeňka Podskalského z roku 1980.

² Odkaz na příslušnou stránku, na které je k dispozici řada příběhů, které jsou považovány za hrdinské: <http://www.rozhlas.cz/hrdina/portal/> cit. 25. 3. 2016.

je poděkováním za jejich statečnost a zároveň tečkou za projektem Českého rozhlasu.“³ Je tedy statečnost to, co odlišuje hrdinu od běžného člověka? Odpověď na tuto otázku hledá i tato práce.

Dalším z projektů vyzdvihujících hrdinství je iniciativa televize Nova. Ta již několik let uděluje cenu Michala Velíška těm, kteří se prokáží hrdinským činem. K nominaci na získání této ceny je třeba splnit následující podmínku: „(...) *Nominován může být každý občan ČR nebo příslušník menšiny, který (...) zachránil na území ČR lidský život nebo zdraví a není profesionálním záchranářem, policistou, hasičem, vojákem nebo lékařem.*“⁴ V této podobě je hrdinství zúženo na ty, kteří zachrání život a nejsou profesionály. Tato cena je mezi lidmi vnímána jako poměrně prestižní záležitost a je jí věnována s tím související značná mediální pozornost.

V českém prostoru další organizací, která uděluje své ceny žijícím hrdinům, je společnost Post Bellum. Ta se zabývá orální historií – sběrem příběhů, týkajících se důležitých momentů dějin 20. století. Na základě vyhodnocení jednotlivých příběhů potom každoročně uděluje Cenu paměti národa lidem, kteří „(...) *zažili zlomové okamžiky 20. století na vlastní kůži a kteří svými činy prokázali, že čest, svoboda a lidská důstojnost nejsou prázdná slova.*“⁵

Společnost Člověk v tísni ve své kampani „*Hledá hrdiny a hrdinky*“⁶, kteří chtějí pomoci druhým lidem. Slovo hrdina ve veřejném prostoru může sloužit, jak ukazuje tato kampaň, i jako velmi zajímavý reklamní artikl, který má potenciál vyvolat v lidech touhu zapojit se v dané věci.

Z podobných cen v mezinárodním kontextu připomeňme například cenu *Deed of Trust* udělovanou Carnegie Heroe Fund Commission. Tato cena je určena hrdinům, kteří riskovali či ztratili svůj život při záchraně druhých. Je udělována od roku 1904 a dodnes čítá 9 845 oceněných.

V České republice je jedním z nejprestižnějších hudebních ocenění soška Anděla, kterou uděluje odborná porota, složená z odborníků na danou oblast.

³ <http://www.rozhlas.cz/hrdina/kolemnas/> cit. 25. 3. 2016

⁴ <http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/cena-mv/hledame-hrdiny-posilejte-nominace-na-cenu-michala-veliska.html> cit. 25. 3. 2016

⁵ <http://2015.cenypametinaroda.cz/> cit. 25. 3. 2016

⁶ <https://www.clovekvtisni.cz/cs/video/hledame-hrdiny-a-hrdinky> cit. 25. 3. 2016

Za rok 2015 získala toto ocenění v kategorii *Folk a country* kapela *Epy de Mye*, která natočila desku *Kotlina* složenou monotematicky ze zhudebněných příběhů hrdinských činů z československých dějin dvacátého století. I hudební kritici, kteří album vysoce oceňovali, zdůrazňovali jako velké plus právě to, že se hudební skupina věnovala tomuto tématu.⁷

Projektů, které se zabývají hrdinstvím, bychom našli ještě celou řadu. Závěrem lze tedy konstatovat, že poptávka po hrdinství v současné společnosti je stále aktuální. Občas jen tápeme v tom, co je vlastně hrdinství. Nejčastěji ho spojujeme právě se záchranou života někoho dalšího, avšak typů hrdinství známe celou řadu.

1.2. Výzkumné otázky a zaměření práce

Vzhledem k zaměření práce byly pro její zpracování využity metody kvalitativního výzkumu, které umožňují získání mnohem detailnějšího obrazu, respektive představy o věci, a to i přes omezení, kterých jsem si vědom, především v oblasti možné generalizace na celou společnost.

Jako vzorek byla zvolena skupina studentek a studentů střední školy, kterým již bylo více než osmnáct let a u kterých lze tedy očekávat určitou názorovou konzistentnost. Během měsíce a půl s nimi byly vedeny rozhovory, jejichž rozbor je stěžejní částí této práce.

V rámci mého výzkumu jsem si pokládal několik otázek. Předně jsem se tázal, *koho vlastně dnes mladí lidé vnímají jako hrdinu?* Považuji to za důležité, neboť vycházím z přesvědčení, že hrdina je nositelem určitých mravních a etických hodnot, které jsou s ním spojeny. Proto do jisté míry předpokládám, že pokud se dozvím blíže, kdo je dnes považován za hrdinu, mohu z toho dedukovat určitou morální strukturu této skupiny lidí.

Jako další jsem si pokládal otázku, zda skupina komunikačních partnerů sama vnímá roli hrdinů jako důležitou pro společnost a případně v čem jejich přínos vnímají.

⁷ <http://www.novinky.cz/kultura/375171-recenze-epydemye-s-lehkosti-i-durazem-pripomina-hrdiny.html>
cit. 6.5.2016

Dále mě zajímalo, jak studentky a studenti vnímají určité prototypy hrdinů, které nám předkládá ať už současná či minulá společnost a na základě rozborů této osobnosti jsem se chtěl dopracovat k *atributům, které by jednotliví hrdinové měli mít.*

V neposlední řadě jsem se tázal, zda *existuje určitá návaznost na vnímání hrdinů v raném dětství.* Zajímalo mě, zda studentky a studenti měli v dětství někoho, koho by mohli chápat jako hrdinu a zda tedy existuje určitý klíč k poznání kontinuity vnímání hrdinství.

V rámci práce bych také rád zodpověděl otázku, jak vlastně studenti interpretují některé osobnosti, které by doby minulé jako hrdinské označili. Jde mi o to postihnout na konkrétních případech to, zda dochází k určitému posunu ve vnímání hrdinství.⁸

1.3. Dostupná literatura

Literatura k tomuto tématu není až tak obvyklá, jak bychom mohli předpokládat. Přesto, že pojem hrdina je používán v poměrně velkém měřítku, pojí se většinou s konkrétní literární postavou. Pokud bychom tedy pojem hrdina zkoumali z hlediska literárního, máme k dispozici materiálu více než dost. Ze sociologického hlediska se v současné době toto téma jeví jako spíše málo probádané. V následujícím krátkém přehledu uvedu jen díla klíčová, která mi nejvíce pomohla pro zpracování této práce.

Existují určitá díla, která se na problematiku dívají ze sociologického či historického hlediska, jejich těžiště ovšem leží především v charakteristice hrdinů minulých. Za všechny jako typický příklad může sloužit například Joseph Campbell, jehož kniha vyšla v českém prostředí v nakladatelství Portál pod názvem *Tisíc tváří hrdiny*. Jde o knihu, která hledá určité archetypy hrdiny, ovšem demonstruje je na mytologii antiky a vytváří pravzory pro antické hrdiny.

⁸ Tato otázka byla vlastně úplně na počátku celého výzkumu, když jsem si během své učitelské praxe v hodinách dějepisu začal všimnout, že studenti některé osobnosti vnímají zcela jinak, než já osobně. Narážím konkrétně na osobnost Jana Palacha, kterou autor práce chápe jako skutečně hrdinskou, dnešní studenti už ovšem ne zcela jasně. Tato práce mi tedy měla odpovědět, zda jde jen o můj pocit, nebo o celkovou změnu pohledu na hrdinství.

Do současné doby jsou tyto pravzory však většinou nepřevoditelné. Jako další bych pak uvedl sborník *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, ve kterém je celá řada zajímavých příspěvků, ale ani jeden se nevěnuje tomu, kdo to hrdina vlastně je. Nejblíže je tomu paní profesorka Broklová, jejíž příspěvek hovoří v podstatě o politické kultuře, ale samotný pojem nevysvětluje nijak dopodrobna.

Jako velmi dobrý vhled do problematiky a pomyslný „odrazový můstek“ může sloužit práce profesora Petruska, který ve sbírce svých esejů uvedl kapitolu *Život všední a život heroický*, ve které jednak upozorňuje na hlavní trendy ve zkoumání tohoto problému, hlavně však uvádí několik důležitých autorů, které lze dále studovat. Mezi nimi uvedu především Mike Featherstona, kterému je věnována samostatná podkapitola a který se zabývá různými aspekty moderní doby a s tím související globalizace. Pro dané téma bude zásadní především jeho kniha *Undoing Culture – Globalisation, Postmodernism and Modernity*, ve které se zabývá rozdílem mezi heroickým a každodenním životem.

Většina zdrojů, které jsem použil, nepochází z české provenience a česky ani nevyšla. Jde většinou o zprávy, které se týkají různých výzkumů a pocházejí z uznávaných mezinárodních časopisů. Jako velmi dobrá, jak po teoretické, tak po praktické stránce, se jeví práce Gregory Gibsona a jeho týmu. Článek s názvem *The Making of Heroes – An Attributional Perspective* seznamuje s výzkumem definice pojmu hrdina a rozebírá několik teorií, které později doplňuje o vlastní zkoumání americké společnosti. Podobně zásadní byl pro tuto práci příspěvek do *Review of General Psychology* dvojice autorů Philip Zimbardo a Zeno Franco, kteří přicházejí se zcela novým konceptem každodenního hrdinství. V této práci je jim věnována také samostatná kapitola, protože jejich výzkum se ukázal jako velmi odpovídající současnému společenskému náhledu na danou věc a v celkovém kontextu jde skutečně o počín ojedinělý.

2. Teoretický základ koncepce hrdinství

V následující kapitole bych rád představil několik vybraných teorií hrdinství tak, jak je nabízí dostupná literatura a příslušné výzkumy. Protože s hrdinstvím beze zbytku souvisí také morální stránka činu, krátce představím i základy této roviny hrdinství.

Principiálně lze říci, že známe v podstatě dva základní přístupy k hrdinství. Tím prvním je tradiční pojetí, opírající se o hrdinu coby nositele morálních hodnot, hrdinu, který stojí na pomyslném piedestalu a obestírá ho jakási aura nedotknutelnosti. Hrdina je v tomto pojetí vnímán jako někdo, kdo není součástí každodennosti, není součástí přirozeného stavu věcí a je tím, kdo uvádí věci do pohybu, kdo vytváří pro společnost nové možnosti, kdo, slovy Jiřiny Šiklové, straší společnost a je vykonavatelem konstruktivního přístupu. (Šiklová, 2004: 140) Mezi hrdinou a společností tak vzniká jakási propast, hranice, kterou je jen velmi těžké překonat a stanout na straně slávy.⁹ Spisovatel Ludvík Vaculík jednou napsal, že „*Hrdinské činy se nehodí do života. Jsou to zvláštní události, které se mají hlásit. Daří se jim v mimořádné situaci, která ale nesmí trvat dlouho*“.¹⁰ Z toho by se opět dalo usuzovat, že hrdinství je v této rovině něco, co ve společnosti není obvykle přítomné a co je dokonce založeno na tom, že je ojedinělé. Úlohou hrdiny v tomto pojetí je „(...) *ionizovat prostředím povzbudivým zářením ze silného zdroje*.“¹¹ Dané pojetí je blízké i mému pojetí a je jedním z východisek pro tuto práci, tedy vnímání hrdiny jako nositele určitých morálních tradic a hodnot, který nese pomyslnou pochodeň morálnosti a etiky, ukazuje cestu ostatním.

Druhou rovinu hrdinství představuje taková podoba, která je spojena s každodenním životem člověka. V této práci daný proud zastupují dva autoři – Philip Zimbardo a Zeno Franco, jejichž podoba hrdinství je popsána

⁹ Hejdánek, Ladislav. Dopis č.2 Dostupné z: <http://www.hejdanekeu/Functions/download-text.php?id=46433> cit. 1.4.2016

¹⁰ Vaculík, Ludvík. Poznámky o statečnosti. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zdejin/4/37.pdf> cit. 1.4.2016

¹¹ Hejdánek, Ladislav. Dopis č.2 Dostupné z: <http://www.hejdanekeu/Functions/download-text.php?id=46433>

v samostatné kapitole. Ladislav Hejdánek toto hrdinství ve svém dopise pojmenoval jako „*demokratické hrdinství*“.¹² Domnívám se, že to plně vystihuje náplň tohoto druhého přístupu. Jde o vymezení hrdiny, který již není na pomyslném piedestalu, ale je přímou součástí naší společnosti. Nejde již o vzor, který je nedostižný - takovým hrdinou může být každý z nás. Jde o zpřístupnění hrdinství pro člověka současné společnosti a možnost stát se součástí hrdinské komunity.

Dělení na 2 možné přístupy k hrdinství ve svém díle reflektoval již Max Weber, který rozlišoval mezi *heroickou etikou* (ve smyslu našeho tradičního vnímání hrdiny) a *etikou průměru* (neboli demokratického hrdinství). Také Weber tedy spojuje hrdinství s určitou morální, etickou náplní. Heroická etika je spojena s tím, že klade na člověka obrovské nároky, které většinou není schopen naplnit, ale které jsou přesto velmi užitečné jako vzor, podle nějž poměříme naše konání. Etika průměru potom chápe každodenní lidskou přirozenost jako maximum, kterého člověk může dosáhnout a které po něm také může být žádáno. (Brubaker, 1984: 97)

2.1. Mike Featherstone – polarita života

Pokud se podíváme na bibliografii profesora Featherstona, zjistíme, že jedním z jeho stěžejních zájmů je otázka globalizace, kterou z různých úhlů pohledu rozpracovává v několika svých knihách. Ve svém díle *Undoing Culture – Globalisation, Postmodernism and Modernity* se navíc konkrétně vyjadřuje k problematice hrdinství. Už tímto zařazením dává najevo, že chápe hrdinství jako jev celosvětový, ač v různých koutech světa jinak vypadající. Zároveň si všímá jeho určité proměny a do jisté míry ho stále chápe jako cosi výlučného, specifického, co není plnou měrou dopřáno každému. Featherstoneovou koncepcí bychom se měli zabývat už proto, že popisuje, co je podle něj typickou náplní každodenního života v kontrapozici k náplni života hrdinského.

¹² Hejdánek, Ladislav. Dopis č.2 Dostupné z: <http://www.hejdaneek.eu/Functions/download-text.php?id=46433> cit. 1.4.2016

Featherstone ukazuje, že život se odehrává v podstatě ve dvou modech. Tím prvním je hrdinský život, tím druhým život každodenní. Každodenní život je charakterizován rutinou zdravého rozumu a světskostí, zatímco život hrdinský je naplněn odvahou, vytrvalostí, nevšedností a jistou virtuozitou. (Featherstone, 2000: 55)

2.1.1. Každodenní život x hrdinský život

Autor si všímá toho, jak jednotliví teoretici definují každodenní život a hrdinský život a na základě toho vymezuje pět základních typických náležitostí každodenního života. (Featherstone, 2000: 55):

- 1) zaujetí pro to, co se děje každý den, pro rutinní záležitosti
- 2) každý den je naplněn procesem reprodukce a údržby – chápe ho jako pre-institucionální zónu, kterou představují především ženy
- 3) důraz kladen na současnost
- 4) pozornost je věnována neindividuální, odtělesněné podstatě bytí – řekněme prožívání společného *my* ve smyslu *my všichni*
- 5) každodenní život zaměřen spíše na mluvenou stránku komunikace s důrazem na to, že informace nemusí být zcela zásadní.

Zvláštností jeho koncepce může být to, že vidí také genderový rozdíl mezi oběma oblastmi. Zatímco každodenní život je otázkou reprodukce a je spíše v dikci žen, svět hrdinský se stává doménou mužů.¹³ (Featherstone, 2000: 59) Základní rozdíl autor spatřuje právě v tom, že hrdinský život je spojen s nebezpečím, násilím a střetáváním se s rizikem, všední život je spíše spojen s udržením života a jeho znovuoobením. (Featherstone, 2000: 59)

Hrdinství se pak vymezuje jako antagonický modus vůči každodennosti – nemá ve svém popisu rutinu, odmítá všednost a je především silně spojeno s riskováním vlastního života, s dosahováním cílů (tedy má co dělat se silnou vůlí), s ukazováním odvahy v jejích nejrůznějších aspektech.

¹³ Featherstone to sice, na rozdíl od každodenního modu, přímo nezmiňuje, ale z textu je patrné že mužská sféra je ta, která zbývá, tedy hrdinská.

2.2. Zimbardo a koncept každodenního hrdiny

Do diskuse na téma hrdinství se jak na poli teorie, tak i vlastním výzkumem v dané oblasti zapojil také Philip Zimbardo. Jeho teorie, kterou tvoří v kooperaci se Zeno Francem, je zcela odlišná od teorií dosud zmíněných, tvoří samostatný přístup k chápání hrdinství, a jak se ukazuje, jde o přístup, který více odpovídá současné společenské poptávce po podobě hrdiny.

Zimbardo je znám především pro svůj slavný experiment, který provedl na Stanfordské univerzitě a ve kterém zcela náhodně rozdělil skupinu dobrovolníků z řad univerzitních studentů na skupinu dozorců a skupinu vězňů a nechal je v improvizovaných podmínkách hrát své role. Experiment ovšem předčil jakákoliv očekávání – studenti, kteří představovali dozorce, se začali chovat velmi brutálně a experiment kvůli tomu musel být po několika dnech ukončen.

Možná by se mohlo zdát, že tento Zimbardův experiment nijak nesouvisí s tématem práce, ovšem Zimbardovo zkoumání hrdinství vzniklo právě v souvislosti s vězeňským experimentem.¹⁴ V rozhodující chvíli experimentu ho totiž jeho vlastní manželka upozornila na to, že je sám chycen do celého procesu a není schopen kritického nadhledu. Sama správně vyhodnotila situaci a přiměla tak Zimbarda experiment ukončit. A to je patrně ten zásadní moment, který ho později vedl k tomu, že se tématem hrdinství začal zabývat dopodrobna.

Philip Zimbardo v kooperaci se Zeno Francem vymezuje 3 základní podoby hrdinství. Ve svých výzkumech rozlišují válečné hrdinství, civilní hrdinství a sociální hrdinství. (Zimbardo, Franco, 2011: 100) *Válečné hrdinství* je spojeno s tím, že je člověk vystaven nebezpečí fyzické likvidace. Zimbardo upozorňuje, že se v tomto typu hrdinství zaměřují dva pojmy, a to odvaha a právě hrdinství. Oba pojmy se používají jako synonyma, ačkoli neznamenají ve svém významu totéž. Celkově lze říci, že tuto rovinu hrdinství chápeme jako skupinu, která je charakterizována fyzickým nebezpečím a je vázána určitou povinností. Tato varianta hrdinství je, můžeme říci, archetypální a je nám dána jako pravzor toho, jak máme chápat hrdinu.¹⁵ (Zimbardo, Franco, 2011:100)

¹⁴ <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/hydepark-civilizace/12.12.2015/> cit. 24. 3. 2016

¹⁵ toto chápání hrdiny je v literatuře poměrně časté, typicky například Campbell, Joseph – *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Portál, 2001.

Druhým typem hrdinství je *civilní hrdinství*. Podobnost s předchozím typem můžeme najít především v tom, že obě varianty obsahují fyzické nebezpečí. Rozdíl ovšem spočívá v tom, že zatímco první skupina hrdinů má v popisu práce se takovému nebezpečí vystavovat, druhá by se s ním až tolik setkat neměla, respektive nemá v hlavním popisu práce se takovým situacím vystavovat. Typicky jde o tzv. „emergency rescue“, neboli složky první pomoci. (Zimbardo, Franco, 2011:100)

Třetí skupinou je potom prostředí tzv. „*social heroes*“, kteří ve většině případů neriskují primárně svůj život, ale mohou zaznamenat ztrátu v jiné rovině života. Oba autoři uvádějí jako příklad ztrátu sociálního statusu, vznik dlouhodobých zdravotních problémů, sociálního ostrakismu atd. To, co tvoří signifikantní znak této skupiny, je rezistence vůči nebezpečí či jinými slovy morální kompaktnost a konzistentnost. Autoři upozorňují, že tato forma hrdinství by měla být chápána jako ta nejvíce hodnotná, neboť se jedná odehrává v soukromém prostoru a jednak je z hlediska časové náročnosti dlouhodobější. (Zimbardo, Franco, 2011:100-101)

2.2.1. Banalita hrdinství

Zimbardova koncepce hrdinství je v mnohém inovativní a v mnohém kontroverzní. Naopak velmi dobře odpovídá dnešní poptávce po „přístupném, každodenním“ hrdinství. Zimbardo totiž nehledá hrdinu mezi velkými osobnostmi, nebo v záchraně života někoho dalšího. Jeho hrdina je člověk jako každý jiný, jen s jedním rozdílem – je to jedinec, který vystoupí z tzv. komfortní zóny a udělá něco, čím se najednou vymyká každodennímu životnímu koloritu a dostává se mírně mimo hlavní proud, dopouští se tak vlastně drobné deviace. (Giddens, 1999: 185)

Sám Zimbardo svůj koncept hrdinství ukazuje na velmi bizarním příkladu: „*Zimbardo vzal na naší schůzce fixu a namaloval si na čelo velkou tečku. Chtěl nám tím předvést jednoduchý způsob, jakým hrdinství trénovat. Pokud člověk s tečkou na čele chodí celý den, jezdí autobusem, nakupuje, mluví s lidmi, přestane mu postupně vadit, že je terčem zkoumavých pohledů. Zvykne si na svou*

odlišnost. Nepříjemný sociální tlak na něj přestane působit. Zvykne si opouštět svoji sociální komfortní zónu a naučí se vystupovat ze stáda.“ (Ludwig, 2013: 264)

Zimbardo ve své práci operuje s termínem „banalita hrdinství“.¹⁶ Navazuje na koncept Hannah Arendtové a definuje hrdinství jako dílo okamžiku. Každý z nás má možnost být hrdinou, jednat hrdinsky, jen k tomu musí přijít vhodná příležitost. (Zimbardo, Franco, 2008: 78) V podstatě tím, obrazně řečeno, usazuje hrdinství na zem. Hrdina nově není někdo, kdo dlouhodobě působí příkladným životem. U Zimbarda a Franca není třeba, aby člověk byl morálně konzistentní, stačí pouze jedna příležitost k tomu, aby se hrdinou stal. (Zimbardo, Franco, 2008: 78) Navíc tato skutečnost nemusí být nijak pompézní či ojedinělá, musí se pouze pohybovat v zóně, která pro člověka samotného není tzv. komfortní, tedy udělá něco, čím vystupuje z prostředí a dění, kde je mu dobře, do míst, kde se tolik dobře necítí.

Zajímavou paralelu k Zimbardovi a Francovi bychom mohli najít také u profesora Petruska, který ve svých úvahách píše, že: „*Velké epochy však nejsou dílem okamžiku; ani historie, ani příroda nedělá skoků, převraty zdánlivě náhlé a završené „heroickým“ činem jsou dávno připraveny – drobnou prací.*“ (Petrušek, 2012: 36) V reakci Miloslava Petruska jde patrně v podstatě o parafrázi myšlenek prezidenta Masaryka. Už v době první republiky psal Karel Čapek o každodenním člověku, který nijak nevybočuje z běžného koloritu, jen se určitou shodou náhod objevil na určitém místě či vykonal určitý čin. Všichni si tedy patrně uvědomují, že vedle velkých činů velkých reků existuje i hrdinství druhého typu, tedy to, které Zimbardo nazývá banálním.

¹⁶ Zimbardo do jisté míry operuje s pojmem, se kterým přišla Hannah Arendtová, když popisovala své zážitky v knize *Proces s Eichmannem*, kde popisuje nový pojem „banalita zla“. Jde o to, že pokud se člověk podívá nezaujatýma očima na Eichmanna, uvidí člověka, úředníka, který jen plnil zadání. To hlavní, na co chtěla Arendtová upozornit, je skutečnost, že „Eichmannem“ může být kdokoliv z nás.

2.3. Samuel Oliner a Greg Gibson

Dalším teoretikem, který se soustavně věnuje tématu hrdinství, je profesor sociologie Humboldtovy státní univerzity Samuel Oliner.¹⁷ Za svůj život udělal více než 1500 rozhovorů s lidmi, kteří druhým zachraňovali život především v souvislosti s holokaustem.¹⁸ Na základě svého výzkumu definoval dva odlišné pojmy – hrdinství a altruismus (na odlišnost těchto dvou pojmů upozorňuje také Zimbardo ve svém výzkumu). Jediný rozdíl, který Oliner mezi oběma termíny nachází, je v tom, že v případě hrdinství dochází k ohrožení života, zatímco u altruismu to není nezbytné.¹⁹

Oliner dále rozděluje hrdinství na tři podtypy. Prvním podtypem jsou tzv. placení profesionálové. V tomto místě má na mysli především armádu, policii a hasiče. Druhým typem jsou neplacení neprofesionálové, jejichž hrdinství je navázáno na časově velmi krátké situace. Třetí kategorií jsou potom neplacení neprofesionálové, jejichž hrdinství je rozloženo do déletrvajících intervalů. Věnují se činnosti dlouhodobě, nejde tedy o pouhou hru okamžiku. (Gibson, 2007:73)

Greg Gibson, který ve svém výzkumu provedeném na americké populaci zkoumal, jak Američané vnímají hrdiny, doplňuje tuto Olinerovu koncepci ještě o další požadavek – hrdinství by mělo být aplikováno na ty události, které vyústí ve velký čin, v kontrapozici ke konání většiny společnosti a bez toho, že si jedinec předem uvědomoval, zda mu dané chování přinese nějaký benefit či nikoliv. (Gibson, 2007: 73)

Gibson je zajímavý ještě z jednoho hlediska, neboť pro svůj výzkum použil metodu, při které lidem předkládal profil tří významných osobností²⁰ a chtěl po nich, aby je podle určitých kritérií hodnotili.²¹ Na základě tohoto výzkumu došel Gibson a jeho spoluřešitelé k následujícím zjištěním: Přisouzení

¹⁷ Blíže k osobnosti Samuela Olinera <http://www2.humboldt.edu/altruism/samuel> cit. 25.3.2016

¹⁸ <http://www.yesmagazine.org/issues/can-love-save-the-world/ordinary-heroes> cit. 25.3.2016

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Šlo o Todda Beamera – muž, který se snažil zvrátit únos letadla 11. září 2001 a při tomto pokusu zahynul, Jessicu Lynch – žena, která jako voják americké armády byla v Iráku zajata a nakonec George Bushe – 43. prezident USA

²¹ Metoda byla zvažována i pro tento výzkum, nicméně nakonec byly po zvážení pro a proti zvoleny rozhovory s jednotlivými komunikačními partnery. Nicméně torzo této metody bylo zachováno v komentování různých osob, které byly vybrány, a jejich hrdinství z pohledu komunikačních partnerů.

hrdinského statusu se úměrně zvyšuje s nebezpečím, které daný hrdina podstupuje. Tedy jinak řečeno, čím více riskuje svůj život či své zdraví, tím snadněji se stává hrdinou. Další závěr je to, co jsme již viděli u Olinera, totiž zjištění, že hrdinství podle lidí roste s tím, jak klesá profesionalita daného člověka. Tedy například pro policistu bude o něco těžší stát se v očích lidí hrdinou, než pro obyčejného prodavače z místní prodejny. V třetím závěru se ukazuje role vůle u hrdiny, neboť podpora je cítit především u těch jedinců, kteří se k danému činu rozhodli sami, oni sami iniciovali změnu a byli jejím hybným spouštěčem. (Gibson, 2007: 90)

2.4. Morální vývoj člověka dle Kohlberga, Piageta a Hoffmana

Jak jsem již nastínil výše, s hrdinstvím souvisí také morální stránka člověka. V této souvislosti se nabízí jedinečná možnost zahrnout pojem hrdina do širšího teoretického rámce za použití teorie Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga.

Oba autoři se v podstatě shodují, že v morálním vývoji člověka, který rozdělili do několika stádií, lze vysledovat určitou evoluční tendenci směrem od egoistického pojetí k altruistickému.

Piaget rozdělil dvě stádia morálního vývoje. Prvním stádiem je morálka heteronomní, tedy taková, kterou danému člověku určí společnost. Na tomto stupni vývoje je člověk regulován systémem trestů, které by následovaly, pokud by nejednal v souladu s očekávanými. Druhý stupeň nazývá autonomní morálka, neboli taková, kterou si vytvoří člověk sám na základě zvnitřnění etických norem. Tady se již člověk orientuje na vyšší mravní cíle – jedná tak proto, že je to proti mému přesvědčení. (Nakonečný, 2009: 468-470) V tomto místě Piaget do jisté míry ideově navazuje také na teorii Immanuela Kanta, který též rozděluje morálku na dva základní typy, a to typy shodné, jaké využívá Piaget, včetně stejné náplně. Kant navíc hovoří o tom, že existují tzv. maximy neboli etické normy, které si člověk vytvoří na základě svého autonomního přístupu k morálce. Člověk je potom vnímán jako aktivní složka celého procesu. (Störig, 2007: 309)

Na práci Jeana Piageta navazuje ve druhé polovině 20. století Lawrence Kohlberg, jehož závěry pro tuto práci budou ještě důležitější než závěry jeho

předchůdce. Kohlberg se zabýval morálním vývojem, tedy tím, jakými stupni člověk ve svém morálním uvědomění prochází. Navrhl speciální metodu, která do jisté míry může připomínat svou formou kazuistickou část obsaženou v této práci. Jím zpovídaní lidé měli reagovat na různé situace²² a ty ze svého morálního pohledu hodnotit. Výsledkem tohoto snažení bylo Kohlbergovo dělení morálky na tři základní stádia, jmenovitě na morálku prekonvenční, konvenční a postkonvenční²³.

Dělení jednotlivých stádií je provedeno podle toho, na co se člověk ve svém chování a hodnocení orientuje. Zároveň lze říci, že čím vyšší stádium vývoje, tím se člověk od egoistického pojetí přesouvá více do pojetí altruistického.

V prvním stádiu se člověk soustředí především na vidinu trestu, který přijde, pokud se nebude správně chovat, případně na zisk, který by z daného chování mohl mít. V druhém stupni, tedy ve stádiu konvenční morálky, dochází k orientaci na autoritu člověka, který pravidla udává, a snaze vyhnout se odsouzení, které by od něj mohlo přijít. Ve třetím stádiu, které nás z hlediska zaměření této práce zajímá nejvíce, jde o orientaci na, řekněme, vyšší mravní ideály, tedy orientace na sociální smlouvu, případně na obecné etické principy. Nejde tedy již o soukromý prospěch jednotlivce, ale spíše o hodnoty, které jsou zaměřeny obecně na společnost, které jsou orientovány mimo samotného člověka. Kassin uvádí, že v tomto bodě je *„morální takový čin, který je v souladu se svědomím jedince – i když může být přestoupen zákon“* (Kassin, 2007: 343) Pokud bychom danou teorii aplikovali na cíl této práce, potom by v případě hodnocení hrdinských skutků šlo o takové chování, které je učiněno z čistého přesvědčení o správnosti jednání bez ohledu na to, co přinese jednotlivci. (Nakonečný, 2013: 177)

²² Šlo o různá morální dilemata – například Heinzovo dilema. Pro ilustraci a spojení s touto prací ve zkrácené formě: Kdesi v Evropě umírala žena na rakovinu. Mohl ji zachránit jediný lék, který objevil jakýsi lékárník, který za něj ale požadoval dva tisíce dolarů. Manželovi oné ženy se díky různým darům podařilo získat jen polovinu. Protože lékárník odmítl za takových podmínek lék prodat, manžel se vloupal do lékárny a lék ukradl. (KASSIN, 2007: 343)

²³ Tabulka popisující tato stádia viz. Příloha č.1.

Protože Kohlbergovo pojetí má i své kritiky, můžeme zmínit ještě jednu koncepci související s morálním vývojem člověka. Tuto koncepci představil Martin Hoffman, který se ve svém pojetí opírá především o míru empatie. Jde tedy v podstatě o to, že morální jedinec je ten, který je schopen velké míry empatie, neboli dokáže se vcítit do situace druhého člověka a na základě vyhodnocení tohoto stavu přiměřeným způsobem jednat. (Kassin, 2007: 344)

2.5. Shrnutí teoretických konceptů

Jednotlivé teoretické přístupy ukazují, že ani v pohledu na hrdinství nelze očekávat nějaký jednotný přístup k tomu, kdo vlastně hrdinou je a jak jeho hrdinství vydefinovat. To je ovšem úděl témat, která jsou typická v humanitní sféře zkoumání.

Autor této práce se cítí být spíše zastáncem tradičního pojetí, jak ho ve svém příspěvku představuje např. Jiřina Šiklová (Šiklová, 2004). Jde o pojetí, ve kterém hrdina neztrácí jakousi aureolu a je stále něčím výjimečným. Neztrácí svou transcendentální podobu a je na vyšším stupínku než zbytek společnosti. Přístup, který ve vztahu k hrdinství vymezuje např. Zimbardo se svým každodenním hrdinstvím, má dle mého názoru jeden zásadní nedostatek, a tím je snaha posadit hrdinu do všedního života, odebrat mu statut výlučnosti a odsoudit ho k zlidovění a zpřístupnění pro každého, čímž ovšem hrdina ztrácí, řekl bych, cosi ze své nejnítěrnější podstaty. Z tohoto důvodu se tato koncepce jeví být nedostatečnou v popisu podstaty hrdinství. Na druhou stranu patrně více odpovídá společenské poptávce a lépe reflektuje změny, které se ve společnosti staly za posledních 25 let. Ovšem jestliže Zimbardo ve svých úvahách spojuje hrdinu nadneseně řečeno s tím, že jsme schopni ráno vstát z postele a plnit své povinnosti, potom nejde ani tak o hrdinství, ale spíše o vzor správného pracovního postupu. A to je podstatný rozdíl.

Jsem navíc přesvědčen, že hrdina je ze své podstaty spojován právě s konáním, které bychom označili jako morální, a to na vysokém stupni morálky, jak ji představuje Kohlberg. (Nakonečný, 2013: 177) Řekl bych, že má jít až o Kantovské vymezení morálky ve smyslu kategorického imperativu (Störig, 2007:

311). Hrdina tedy není někdo, kdo si „*namaluje tečku na čelo*“, jak to ve své demonstraci dělá právě Zimbardo (Ludwig, 2013: 264), ale někdo, kdo jedná natolik morálně správně, že se stává vzorem pro konání ostatních.

3. Metodologie výzkumu

3.1. Popis školy a výběr studentů

Celý kvalitativní výzkum byl realizován na všeobecném gymnáziu v jednom krajském městě. Jde o školu, která je nejstarší v daném městě a má tak za sebou bohatou historii. Jde o čtyřleté gymnázium, které v současné době navštěvuje zhruba 650 studentů. Pro daný výzkum byly osloveny pouze studenti a studentky čtvrtých ročníků, a to hned z několika důvodů. Jednak předpokládám, že studenti posledního ročníku školy mají již ustálený náhled na svět, jsou morálně vyspělejší a mohou tak poskytnout výrazně jasnější názory, než studenti nižších ročníků. Dalším důvodem, proč byli vybráni studenti čtvrtého ročníku, je fakt, že jako zletilí mají možnost samostatně rozhodnout o účasti na daném výzkumu bez ohledu na přání třetí strany. Navíc u nich lze předpokládat, že ve svém věku lépe chápou, co účast na podobném projektu znamená, což je v souladu s etickým přístupem k participantům.

Studenti byli vybráni napříč jednotlivými třídami čtvrtého maturitního ročníku. Výběr byl na bázi dobrovolnosti – studenti byli seznámeni s obecným záměrem výzkumu a s těmi, kteří měli zájem na něm participovat, byly následně provedeny rozhovory. Ve všech třídách čtvrtých ročníků byla sdělena informace, že je prováděn výzkum, který se týká morálních hodnot současné generace středoškoláků s výzvou, aby se přihlásili ti, kteří mají chuť se výzkumu zúčastnit a sdělit své poznatky a myšlenky. Jedním z kritérií pro provedení rozhovoru byl také požadavek, že jsme se studenty na dané téma ještě nehovořili, aby nedocházelo ke zkreslení představou, co chce vlastně výzkumník slyšet.

Celkově se výzkumu zúčastnilo dvanáct studentek a studentů v genderovém složení osm studentek a čtyři studenti. Po dosažení tohoto počtu došlo již k tematické nasycenosti a mohlo tak dojít k ukončení rozhovorů. Při korekci výběru studentů byla snaha vybrat různé typy studentů z různých typů prostředí, rodin, zástavby, prospěchu etc. Dva komunikační partneři se otevřeně hlásí ke křesťanské víře, přičemž dívka je protestantka a student katolík.

Rozbor jednotlivých partnerů je proveden v následující tabulce. Do ní jsou zaneseni všichni, kteří se výzkumu zúčastnili. Seznam je anonymizovaný.

Dívky jsou označeny počátečním písmenem „A“, muži počátečním písmenem „B“. Všichni partneři o sobě napsali zhruba stránkový životopis, ve kterém prezentovali sami sebe. Tato metoda byla využita proto, že jsem považoval za důležité zjistit, jak jednotliví studenti definují sami sebe a porovnat to s tím, jak je vnímám já. I tuto stránku považuji za důležitou pro tento výzkum. Do následující tabulky jsem proto uvedl většinou závěry z životopisů, které poskytli sami studenti, jen s lehkými výjimkami tam, kde jsem považoval za důležité upozornit na některé osobnostní rysy, které v životopisu nebyly zmíněny.

partner	bydliště	rodina	víra	další informace
BA	do 10 000 obyv.	idylická, čtyři sourozenci, idylické dětství	praktikující katolík	v 15 letech mu zemřela matka, s novou má velmi dobrý vztah
AA	do 20 000 obyv.	rodina spokojená, mírný nesoulad s rodiči, jeden sourozenec - sestra	ateista	perfekcionismus, vysoké ambice a zároveň vysoké schopnosti, přirozené vůdčí sklony, velké studijní úspěchy, cítí velký tlak společnosti na svou osobu
AK1	do 100 000 obyv.	rozvedená rodina, s oběma rodiči v současné době dobré vztahy, blízký vztah s matkou, jeden sourozenec – starší sestra	ateistická rodina	veselý typ, spíše submisivní, extrovert, emotivně založený, potřeba jistot
AL	do 100 000 obyv.	rodiče spolu, spokojená rodina, jeden sourozenec – sestra, spokojené	křesťanka, spíše protestantka, k víře se dostala sama přesto, že rodina není věřící	široké zájmy, manuální zručnost, hudební nadání, silné sociální cítění, další směřování na školu technického směru, skaut, historický

		dětství, podnětné prostředí – morální zásady atd.		šerm, žije lehce ve vlastním světě
BL	do 1000 obyv.	rodina spokojená, většina rodiny dělnický původ či maximálně maturita	ateista, stejně jako zbytek rodiny	vcelku poklidné dětství, ovšem s prvky šikany ve škole – s tím souvisí horší sociální schopnost navazovat kontakty s ostatními lidmi, především se ženami, objevují se určité komplexy, potlačená emocionalita
AZ	do 100 000 obyv.	bouřlivý rozvod rodičů, 2 sourozenci	věřící, ale bez bližšího určení a pojmenování transcendentální skutečnosti	z rozhovorů vyplynul velký strach z omezení určitou skupinou – jejími pravidly či doktrínou - u všeho prosazuje vlastní přístup, přitom ale sama uvádí, že má velký respekt k obecně daným autoritám na střední školu do jiného města – zpretrhání původních pout, lehký strach připustit si někoho k tělu, velký vztah k přírodě, čínorodá
AT	do 1000 obyv.	spokojená rodina, blízký vztah s matkou, jeden vlastní bratr	věřící, ale bez bližšího určení a pojmenování transcendentální skutečnosti	velmi aktivní, sportovně i kreativně založená, pozitivní člověk, extrovertní, sangvinický, asertivní
AV	do 100 000 obyv.	rodina kompletní, spokojená, jedna starší sestra	ateistka	spokojené dětství, velmi emocionálně založena, zároveň mírná emoční labilita, orientace na rodinný život, mírně hysterionské sklony
BV	do	rodina	ateista	flegmatický typ,

	100 000 obyv.	kompletní, rodiče jsou starší a ani pro jednoho nejde o první manželství, jeden sourozenec	s kritickým pohledem na oficiální náboženské doktríny	orientován na přírodu a turistiku, lehce skeptický přístup ke světu
BO	do 1000 obyv.	rodina kompletní, spokojená	ateista	velmi sportovně založený, málomluvný, přirozená autorita a respekt skupiny
AK2	do 10 000 obyv.	rodina kompletní, velký vzor v otci	ateistka	veselá povaha, nemá vůdčí sklony, spíše techničtější zaměření, táhne spíše ke skupině mužů, než žen
AB	do 100 000 obyv.	rodina kompletní, silný vztah k matce	věřící, ale bez bližšího určení a pojmenování transcendentální skutečnosti	silná fantazijní složka, sociální fobie, vlastní svět, jazykové nadání, kreativní

3.2. Výzkumná metoda

Po vymezení tématu a nastínění základních otázek byla pro tento výzkum vybrána jako nejlépe vyhovující kvalitativní forma zkoumání. Jde především o to, jak studenti interpretují jednotlivé pojmy, jak je chápou, jaký je jejich postoj ke konkrétním projevům hrdinství. Nejde nám tedy o kvantifikaci a výzkum si zároveň nedělá ambici na obecnou validitu, která by platila pro všechny následující výzkumy. Nejde o reprezentativní vzorek vzhledem k celkové populaci mladých lidí, ale spíše o co nejhlubší a nejdůkladnější zkoumání problému vnímání hrdiny jako takové.

Po zvažování různých eventualit byla tedy nakonec zvolena forma rozhovorů, které byly zaznamenávány tak, aby se později daly přepsat a bylo možno s nimi dále pracovat a analyzovat je formou kódování a práce s těmito kódy.

Jako nejvhodnější se z hlediska použitelnosti jevila metoda Grounded Theory, a to především v pojetí, jak ji ve svém díle popisují Strauss a Corbinová

(Strauss, Corbinová, 1999). Ti definují Grounded Theory jako „... teorii induktivně odvozenou ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímne ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorii, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.“ (Strauss, Corbinová, 1999:14)

Přístup Grounded Theory byl do jisté míry korigován pro potřeby této práce. Především jde o to, že vlivem zakotvenosti v určitém teoretickém rámci nejde o vytváření teorie zcela nové – tedy tak říkajíc na zelené louce, ale o jistý nový vhled do celkové diskuse na téma hrdinství a pojetí hrdiny s omezením v rámci určitých paradigmatických mantinelů. Rozhovory se studenty navíc byly vedeny formou polostrukturovaného rozhovoru tak, aby měl výzkumník jistou šanci korigovat směřování rozhovoru a sledovat skutečně předepsané téma, ovšem stále s možností vlastní invence komunikačních partnerů a možností vložení nových témat do rozhovoru, pokud cítili, že je třeba danou oblast rozšířit či pojmout jiným způsobem.

3.3. Pilotáž

Na škole byly provedeny v lednu roku 2015 dva pilotní rozhovory s cílem vyzkoušet připravené otázky a případně doplnit jejich baterii o další, které by se zdály příhodné. Pilotní rozhovory byly provedeny dva, jeden se studentkou, druhý se studentem. Tato fáze výzkumu umožnila test připravených otázek a jejich korekci. Otázky byly následně mírně přepracovány s důrazem na minimální sugesci, která by komunikační partnery mohla svádět k tomu, aby odpovídali dle přání výzkumníka. Zároveň byly otázky doplněny o další, které sledovaly popis nových aspektů vyplynuvších na povrch v souvislosti s tématem při pilotáži.

3.4. Vlastní rozhovory

Po úspěšné pilotní fázi a korekci připravených otázek pak od ledna do února roku 2016 proběhly samotné rozhovory. Všechny byly nahrávány za záznamové zařízení tak, aby s nimi bylo možné následně pracovat. Všichni účastníci výzkumu do záznamu vyslovili souhlas s použitím nahraného materiálu a výzkumník se zavázal, že dané informace budou využity pouze pro účely této práce. Součástí příslibu byla i podmínka anonymizace jednotlivých aktérů tak, aby nebylo možné jejich dohledání.

Otázky byly rozděleny do dvou základních skupin podle toho, jak bylo zamýšleno samotné zaměření výzkumu. V první části jde především o obecné otázky týkající se hrdinství. Ve druhé části byla zvolena kazuistika, aby bylo možno i nepřímo z výpovědí jednotlivých aktérů vydedukovat, jak se k otázce hrdinství staví.

Postup tvorby otázek volně sledoval logiku koncepce Kathy Charmaz (Charmaz, 2006: 29-35), tedy na úvod byly pokládány úvodní otázky, které se týkaly obecných představ o hrdinství a hrdinech, komunikační partneři měli možnost se k nim široce vyjádřit. Tyto dotazy jsem dále korigoval následnými otázkami v případě, že bylo třeba něco doplnit, nebo že jsem našel problematiku, kterou jsem považoval za zajímavou a chtěl jsem informace o ní rozšířit. Protože šlo o polostrukturovaný rozhovor, byla jistá míra invence ve směřování rozhovoru ponechána také na studentech tak, aby mohli sami zdůraznit svůj přístup k tématu, případně aby mohli vnést nové pohledy na zkoumanou problematiku, nový úhel pohledu.

Ve druhé části otázek jsem se zaměřoval na kazuistickou část, ve které jsem se snažil některé jevy objasnit na konkrétních případech. Do poslední části rozhovorů jsem směřoval především otázky, které měly sloužit k zjištění provázanosti myšlenek partnera s jeho zkušenostmi a hrdiny z dětství, případně jsem si vyjasňoval určité lingvistické nesrovnalosti či drobné rozdíly mezi výrazy, které se v souvislosti s hrdinstvím objevují.²⁴

²⁴ Tázal jsem se například na to, zda partneři vnímají nějaký rozdíl mezi pojmy hrdina a vzor. Na tuto myšlenku mě navedl jeden z prvních rozhovorů, které jsem vedl, následně jsem otázku použil ve všech zbylých rozhovorech.

Pro účely kazuistické části rozhovoru byla zvolena osobnost Jana Palacha, která je v obecném povědomí zapsána jako hrdinská, nicméně bližším pozorováním se ukazuje, že jednoznačnost jeho heroismu se vytrácí a jeví se zajímavé sledovat proč.

Druhou osobností, kterou jsem zvolil, byl buď Václav Havel, nebo bratři Mašínové, podle znalosti studentů. Pro správné pochopení tématu bylo důležité, aby studenti měli alespoň základní informace o těchto osobnostech. Bratři Mašínové byli vybráni proto, že jejich příběh je jinou variantou odporu proti režimu než zvolil Jan Palach (viz. medailonky). Václav Havel byl pak zvolen proto, že jeho příběh je notoricky známý alespoň v základních konturách a není proto třeba předávat nějaké informace o dané osobnosti, při čemž by mohlo docházet k určitému zkreslení výsledků sugescí a výběrem pouze některých faktů. Kazuistická část rozhovorů svým zaměřením a smyslem odpovídala tomu, jak výzkum zaměřil Greg Gibson. (Gibson, 2007)

Všechny rozhovory byly zaznamenávány na zvukové zařízení, které je jako freeware volně dostupné v rámci operačního systému Windows 8.1. Po pilotních rozhovorech se ukázalo, že notebook Hewlett Packard, který byl k záznamu použit, je svým audio-vybavením dostatečně kvalitní na to, aby s ním rozhovory byly pořizeny a jejich přepis následně nepůsobil žádné problémy.

Přepis rozhovorů následně provedli čtyři lidé, kteří v samotném výzkumu nebyli nijak interesováni. Rozhovory byly přepsány doslovně, tedy i s určitými chybami ve spisovnosti, tak, aby byl materiál co nejvíce autentický. Následně byla ještě jednou provedena kontrola nezávislým člověkem, který provedl drobné korekce, pokud se text od zvukového záznamu lišil.

3.4.1. Medailonky

Jak jsem již předestřel, druhá část rozhovorů byla zaměřena na kazuistiku. Idea byla taková, že na konkrétním příkladu konkrétní osoby, kterou studenti znají, bude možno ukázat, jak hrdinství chápou. Velká očekávání byla spojována s drobnými nuancemi, které by vyšly na povrch a na kterých by se dala problematika ještě lépe zanalyzovat. Vybrány byly osobnosti, které lze

v obecném kontextu dané debaty chápat jako hrdinské nebo jsou v dobovém diskurzu s danou problematikou spojovány. Důležitým požadavkem byla také povědomost studentů – pro účely této práce bylo nutné, aby studenti sami měli již s příběhy jednotlivých aktérů zkušenost a abych tak bylo zabráněno nebezpečí sugesce, pokud by byli s příběhy těchto lidí seznamováni teprve v průběhu výzkumu.

Po zralé úvaze tedy byly nakonec vybrány tři osobnosti, jak již bylo naznačeno výše. Tou první byl Jan Palach. Vzhledem k tomu, kolik ulic, náměstí či kolejí je po něm pojmenováno a s ohledem na zvýšený zájem po uveřejnění snímku *Hoříci keř*²⁵ jsem předpokládal, že právě on bude vhodným kandidátem, a že znalost jeho činu bude v širokém povědomí studentů. Jako druhého jsem vybral Václava Havla. Znalost o něm jsem pokládal za samozřejmou, vycházející z toho, že byl prvním českým prezidentem a byl velmi viditelný ještě v době, kterou studenti pamatují a reflektují. Ve třetím případě jsem vybral bratry Mašínů, především kvůli jisté kontroverzi, která tuto skupinu provází. Doufal jsem, že právě na rozdíl jednotlivých přístupů se mi podaří lépe objasnit hrdinskou konstrukci. U tohoto třetího případu jsem ovšem hned ze začátku narážel na problém, že studenti činnost bratrů Mašínů buď neznají vůbec, nebo jsou s ní obeznámeni jen velice zběžně, což mě nakonec vedlo k tomu, že jsem skupinu bratrů Mašínů z celkového konceptu vypustil. Chtěl jsem se tak především vyhnout sugestivnímu podávání informací o nich, při čemž bych se nevyhnul určitému zkreslení výzkumu.

V následující části bych rád v základu představil informace o dvou základních aktérech, Havlovi a Palachovi v tom rozsahu, který nabízí středoškolské vzdělávací prostředí. Budu vycházet z vlastní pedagogické zkušenosti v součinnosti se školním vzdělávacím programem.²⁶ Cílem je vytvořit základní podobu toho, co by středoškolský student měl o obou osobnostech

²⁵ Snímek *Hoříci keř* vznikl pod režisérskou taktovkou Agnieszky Holland a ve spolupráci s televizní stanicí HBO. Celý příběh byl uveden buď v podobě celovečerního filmu, nebo v rozšířené verzi rozdělen na tři samostatné díly. Film vznikl v roce 2013.

²⁶ Školní vzdělávací program je základní osnova, soupis standardizovaného péra znalostí a dovedností, které by studenti měli v průběhu vzdělávacího procesu získat. Protože výzkum byl proveden na konkrétním gymnáziu, využiji k tomu také ŠVP příslušné vzdělávací instituce.

vědět, aniž by se díval do dalších zdrojů informací, tedy čistě z výuky.²⁷ Je také důležité zmínit, že vzhledem k tomu, že rozhovory probíhaly v průběhu měsíce ledna, můžeme konstatovat, že všichni studenti by s ohledem na vzdělávací plán formálně měli tyto informace mít.

3.4.1.1. Jan Palach

Začněme nejprve s životním příběhem Jana Palacha. Ten je připomínán v souvislosti s reakcemi na srpnovou okupaci vojsky Varšavské smlouvy. Studenti jsou seznámeni s tím, že jednou z reakcí byla také osobní oběť – sebeupálení studenta filosofické fakulty na Václavském náměstí. Jan Palach na následky svého zranění zemřel. Z řad oficiálních míst se objevila jednak snaha informace o Palachově činu „zamést pod koberec“, jednak se objevily snahy o jeho diskreditaci v souvislosti s domnělou psychickou poruchou.

Další důležitá informace zazněla v souvislosti s tím, že jeho čin následovali i další, jmenován je především Jan Zajíc, který skončil jako druhá zápalná oběť, přičemž jeho oběť vyšla poněkud naprázdno, protože se nedostal z průjezdu, ve kterém se zapálil.²⁸

Palach je pak ještě připomínán při závěrečných hodinách u tématu Sametová revoluce v souvislosti s Palachovým týdnem.

3.4.1.2. Václav Havel

U osoby prezidenta-dramatika se spojují dva vyučované předměty. Tím prvním je dějepis, jak již logika věci napovídá, tím druhým potom český jazyk. V hodinách obou předmětů je jméno Václava Havla probíráno, takže studenti mají možnost si udělat o něco širší náhled, větší povědomost, než v případě Jana Palacha.

²⁷ Beru v potaz pouze výuku na úrovni běžného dějepisu. Někteří studenti navštěvovali také seminář *Vybrané kapitoly z moderních dějin*, ve kterém se daná problematika probírala více do hloubky, ale toto penzum informací je bráno čistě jako nadstavba.

²⁸ Tato skutečnost byla některými studenty reflektována při rozhovorech v rámci kazuistické části, ve které zaznělo, že to, že dal Palach „negativní příklad“, způsobilo smrt i dalších lidí.

Z hlediska dějepisu je rozebírána především disidentská činnost – Havel je zmiňován poprvé v souvislosti s podepsáním Charty 77. Nicméně v konci je rozebírán především samotný dokument spíše než podíl Václava Havla.

Hlavní důraz je pak kladen především na činnost související s rokem 1989. Jsou rozebírány jednotlivé události, které proběhly během roku 1989, od Palachova týdne, přes listopadové události (na ty je brán největší zřetel) až po samotné vyústění všech událostí a uvedení Václava Havla do úřadu prezidenta.²⁹

Považuji za důležité podotknout, že se v hodinách (možná až na nějaké výjimky) neřeší otázky Havlova původu, složitých zákulisních jednání a jednotlivých dohod, které platily mezi ideovými stranami v roce 1989, téměř vůbec se neřeší bipolarita Slováků a Čechů, rozdílnost s Dubčekem a podobně. Tyto záležitosti jsou rozebírány v semináři, který si studenti mohou zvolit. Pokud tedy existuje nějaká širší povědomost o Havlovi a jeho působení, pak pochází většinou z vlastního vyhledávání informací.³⁰

V hodinách českého jazyka je dle ŠVP Václav Havel reflektován v rámci velkého tématu *Česká literatura v době normalizace* spolu s dalšími autory, jako je Jiří Žáček, Ludvík Vaculík apod. Z hlediska českého jazyka má, myslím, také vliv film, který natočil Václav Havel na sklonku svého života podle jedné ze svých her s názvem *Odcházení*.³¹

3.5. Práce s daty

Po získání příslušného množství rozhovorů a dosažení teoretické nasycenosti proběhla analýza jednotlivých textů a zpracování dle předepsaných postupů Grounded Theory. Tyto postupy byly pro účely práce mírně upraveny

²⁹ Je samozřejmě snaha zasadit dění v československém prostředí do širšího kontextu – tedy ukázat, že vývoj v Československu jde ruku v ruce s vývojem v celém východním bloku.

³⁰ Škola, na které byl průzkum prováděn, pořádá každý rok pro všechny studenty třetího ročníku speciální vzdělávací intenzivní kurz *Čtyři dny v reálném socialismu*. Studenti se během něj v rámci zážitkové pedagogiky seznamují s jednotlivými aspekty života v době normalizace a následně tyto své prožitky reflektují a rozebírají v samostatných částech kurzu, které jsou věnovány právě diskusi a výměně názorů, případně prohloubení znalostí. Domnívám se, že tato skutečnost by mohla na názory studentů mít také jistý dopad.

³¹ Jde o film z roku 2011, který režíroval sám Václav Havel. dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/264858-odchazeni/prehled/> cit. 28.5.2016

tak, aby byly co nejvíce funkční a umožnily co nejlepší zachycení celého problému.

Všechny rozhovory byly přepsány do běžného wordovského souboru tak, jak byly zaznamenány během jejich konání. Zpracování a kódování poté probíhalo kombinovaně s pomocí programu Atlas, který umožňuje práci s kvalitativními daty a efektivní nakládání s vytvořenými kódy a s programem Word, kam byly zaznamenávány především informace z kazuistických částí rozhovorů, případně zajímavé postřehy, které se v jednotlivých rozhovorech objevily. Word posloužil také v tom případě, kdy jsem si zvláště zapisoval jednotlivé zajímavé nápady a teorie, které se vynořily v průběhu pročitání jednotlivých rozhovorů a které byly následně zpracovávány v rámci empirické části.

Jednotlivé rozhovory byly následně takzvaně kódovány, neboli byla vytvářena určitá struktura v jednotlivých rozhovorech a příprava k následné analýze. Kódovány byly jak jednotlivé věty, tak i vyšší skladebné celky podle toho, jakou měly vypovídací hodnotu.³²

Jak jsem již naznačil výše a jak sleduje logika zvolené metody, rozhovor byl následně kódován. Logika Grounded Theory pracuje se třemi základními podobami kódování:

otevřené kódování – jde o základní kategorizaci jednotlivých jevů. V této části analýzy byly dílčí jevy v rozhovorech systematicky pojmenovány, tak, aby se s nimi dále mohlo pracovat dle potřeby. Nejprve byly vytvářeny zcela nové kódy. Při jejich určité zásobě byla snaha využívat především již vytvořenou zásobu kódů. V případech, kdy tyto kódy nedostačovaly, byly vytvořeny kódy nové, které danou situaci lépe zachycovaly. Následná práce s kódy probíhala tak, že se jednotlivé části spojovaly do vyšších celků na základě logičnosti jejich spojení. Větší celky pak byly podrobeny dalšímu zkoumání. (Strauss, Corbinová, 1999: 42-52)

³² V případě, že student například v jednom odstavci reflektoval pouze jednu ústřední myšlenku, byl jako jedna jednotka kódován celý odstavec.

Axiální kódování – z nově vytvořených kódů byla postupně vytvářena struktura, která dávala příslušné kódy do větších celků, které byly postupně jednotlivě analyzovány a došlo k vytvoření jejich širšího ukotvení do podmiňujících vlivů a dalších částí. V této fázi šlo v podstatě o vytvoření základního penza podkladů, které mohly být následně zanalyzovány pro získání příslušných závěrů. (Strauss, Corbinová, 1999: 70-85)

Selektivní kódování – tato část práce se poněkud lišila od pojetí, jaké ve svém díle přinášejí Strauss a Corbinová. Jde především o to, že vzhledem k již zmiňované zakotvenosti do určitého teoretického rámce není vytvářena zcela nová teorie tak, jak s tím počítá právě pojetí obou autorů. Selektivní kódování probíhalo tedy pouze v omezené míře, v podstatě pouze jako ucelení získaných dat a jejich zpřehlednění pro vytvoření závěrů pro připravené výzkumné otázky. (Strauss, Corbinová, 1999: 86-105).

Tímto postupem jsem tedy na základě určitého metodologického rámce dosáhl získání potřebných dat pro analytickou část této práce. Ta byla následně rozdělena do dvou samostatných částí – části zabývající se obecně pojetím hrdinství a části, která se zaměřovala na kazuistickou problematiku.

Nejprve byla zpracována data pro část obecnou, a to s ohledem na existující předpoklad, že nově získané poznatky a struktury z této části bude možno použít pro bližší zkoumání jednotlivých případů, které měli studenti hodnotit z hlediska jejich hrdinského vyznění. Jako druhá byla zpracována kazuistická část již za pomoci dříve získaných dat. Logiku tohoto postupu sleduju i analytická část, která je obsahem této práce. V rámci empirické části jsem zařadil kapitolu odpovídající na jednu z hypotéz, která se zabývá především tím, jaké hrdiny má současné generace studentů, případně jaké hrdiny měli jednotliví studenti v dětství a jak tito jejich hrdinové zapadají do celkového rámce této práce. Vlastní vyhodnocení toho, co jsem zjistil, a příslušné závěry jsou obsahem empirické části.

4. Obecné náležitosti hrdiny

V této části empirického výzkumu je popisována podoba hrdiny tak, jak ho vidí studenti, se kterými byl udělán rozhovor. Jde o vyhodnocení výsledků kódování, které proběhlo podle vzoru popsaného v metodologické části. Na základě získaných dat bylo vytvořeno základní schéma představ o hrdinovi a jeho náležitostech. Jde o základní popis toho, jak studenti vnímají hrdinu a toho, co musí takový hrdina splňovat. V rámci výzkumu se totiž ukázalo, že jsou určité náležitosti, vlastnosti a projevy, které vnímá řada studentů podobně, díky čemuž se dá vysledovat jistá základní charakteristika hrdiny přijatelná pro všechny, nebo minimálně pro většinu studentů. Poznatky z tohoto oddílu empirické práce budou dány do souvislosti s částí kazuistickou, která teoretické rámce toho, jak vypadá hrdina, aplikuje na konkrétní životní příběhy Jana Palacha, Václava Havla a bratrů Mašínů. Krom prostého zhodnocení, zda daný člověk podle studentů je nebo není hrdina, vyplývá ze studentských odpovědí řada dalších zajímavých informací, které dle mého názoru mohou mít zajímavou vypovídací hodnotu např. o studentském vnímání morálky. Tyto závěry se objevují vždy na konci každé podkapitoly tak, jak s každou další zkoumanou osobností vyplývají nové a nové informace.

4.1. Hrdina aktivní

Z kontextu toho, jak studenti odpovídali, vystupuje jako zásadní požadavek na hrdinu aktivní stránka jeho konání. Jde o prostý fakt, že hrdina je vnímán jako někdo, kdo uvádí věci do pohybu, kdo svým přičiněním zabrání určité situaci nebo jí naopak pomůže. Jeho aktivita nemá nutně metafyzickou, transcendentální podobu, ba naopak, ve většině případů jde o prostý čin, akt, gesto, které ovšem, jak se zdá, odděluje právě hrdinu od lidí nehrdinského statusu. Jednoduše řečeno jde o překročení jisté hranice, kterou všichni cítí jako pomyslný druhý břeh, kterého je dobré dosáhnout, ale jen hrdina se k tomu odváží a vykročí oním směrem, zatímco ostatní se situace účastní jen pasivně. Je tedy nutné si v tomto bodě uvědomit, že studenti hrdinu a představu o něm

vytvářejí na základě porovnání s běžnou společností, nikoliv jako zcela nový koncept, který je na společnosti nezávislý.

Z hlediska velikosti činu jde o ty veliké, kdy člověk někoho zachrání nebo si stoupne před jedoucí tank, ale může jít i o menší skutky jako je aktivní plnění povinností souvisejících s genderovou rolí matky a ženy a další podobné situace. Člověk tak přiběhne druhému na pomoc, když je v nouzi, postaví se před hlaveň zbraně namísto někoho jiného, nebo na druhé straně třeba jen uvaří večeři pro celou rodinu nebo začne psát nějakou knihu. Někteří studenti identifikují pouze jednu rovinu – „*Kdybyste si třeba stoupl před ten tank, aby nemohl někoho zastřelit. Takt to jste hrdina.*“ (AA) objevuje se ovšem i povědomost o různých úrovních aktivní stránky a různé úrovně jejich intenzity „ (*...*) *vystavení svého života nebezpečí, aby zachránil někoho druhého, že se postaví za druhé. Někdo kdo i třeba vystoupí z řady a řekne svůj názor a nebojí se za něj.*“ (AK2) V této části se ukazuje, že vnímání nutné míry intenzity překročení pomyslné hranice může být diametrálně odlišné, ale to, co pojí všechny, je aktivita, se kterou hrdina do činu vstupuje.

Spolu s aktivní stránkou se mění také hrdinský status. Hrdina tím, že provede čin, který je považován za projev hrdinství, automaticky získává nový status, status hrdiny. Nejde tedy o žádný přechodový rituál, který by byl exaktně vymezen a který by se dal použít jako dané schéma pro získání nového statusu, jde spíše o nahodilou situaci, ve které se člověk ocitá a ve které koná něco, co je jinými chápáno jako hrdinské. To, co dělá hrdinu hrdinou, je v podstatě jen drobný rozdíl v tom, jak se zachová jedinec nehrdina a jeho opak.

Velmi silně rezonuje podoba hrdiny, který je původcem změn. Hrdina je ten, který přichází s něčím novým, budí letargickou společnost a nabízí jí nová řešení. Opět tedy nejde o nějakou transcendentální podobu činu přesahující ve velké míře člověka samotného, spíše o menší lidské události, které díky hrdinovi dostávají nový směr. Podobné myšlenky se objevují v celé řadě rozhovorů, například zde „(*...*) *nemusíte být jako že hasič, zachránit kočku ze stromu, ale že to může být, že třeba ... když celá škola nebude třeba fungovat, a pak přijde nový ředitel a prostě něco změní, tak ten taky jako něco zachrání, ale ne něco*

konkrétního ... ale jde to určit na všechno. Třeba když se změní prezident, nebo když demokraté vyhrají, tak prostě taky jsou jako hrdinové.“ (AT)

Hrdina je zároveň někdo, kdo svým činem a svým konáním do jisté míry udává směr společnosti. Stává se jakýmsi ukazatelem, kam by společnost měla směřovat a co by měla dělat. Je vnímán jako někdo, koho by bylo dobré následovat. Většinou ovšem nejde o směřování ve smyslu jednotlivého života, ale spíše o směřování celé společnosti. Hrdina se do jisté míry stává jakýmsi svědomím daného společenstva a vytváří do určité míry tlak na budoucí změny, které by měly v globálním měřítku proběhnout.

Pokud se již dotýkáme tématu změny v kontextu obecného hrdinství, neměli bychom zapomenout ještě na jeden aspekt tohoto jevu. Je třeba si uvědomit, a v rozhovorech to také často zaznívalo, že hrdina se hrdinou stává díky příhodné situaci, ve které se ocitne. Tedy hrdina musí mít možnost ukázat, že je hrdinou. Běžný člověk se většinou nedostává do situací, kdy by musel dennodenně zachraňovat něčí život nebo vystupovat proti nepřátelskému režimu. Je to tedy také o tom, jestli se člověk vůbec ve vhodné situaci objeví, aby mohl své hrdinství předvést. Ne všichni lidé tak dostanou stejnou možnost projevit se jako hrdinové. Jde v podstatě o to, že pokud už člověk dostane takovou příležitost a nastane krizová situace, ve které se musí rozhodnout, jak konat, je právě tohle kruciální situací, ve které se rozhoduje o bytí a nebytí hrdiny. V obecném chápání hrdinství se pak dá říci, že jde o ten typ hrdiny, který bychom mohli označit jako situační.

Řada studentů si také uvědomuje velmi důležitý dobový kontext hrdinství. V této práci o něm ještě bude řeč, již teď ovšem lze nastínit, že z pohledu studentů i autora této práce jsou určité doby ke vzniku hrdiny příhodnější a některé méně příhodné. Jde především o celkovou situaci společnosti v konkrétní době. Na příhodnosti doby pro hrdiny se podepisuje několik faktorů, za všechny je možné jmenovat například viditelnost a zřejmost ústředního nepřítele (tím může být například režim, atakující vojsko a další), proti kterému se hrdina může vymezit. Pokud s vědomím dříve řečeného srovnáme například dobu socialismu a dobu současnou, demokratickou, základní rozdíl je zřejmý.

Ze studentského pohledu nejde však pouze o kontext historický, ale objevuje se také důraz na kontext kulturní. Studenti ve svých odpovědích reflektovali to, že si uvědomují, že činy, které jsou považovány za hrdinské v našich podmínkách, mohou být v jiném kulturním okruhu vnímány zcela jinak. *„Takže když to tak pojmu a když si vzpomenu na ty teorie o zoon politikon, takže kdybychom vyrůstali někde v pralese, tak třeba ani hrdinství nebudeme jako pojmenovávat jako nějakou vlastnost nebo činy a podobně a budeme to třeba... ani to nebudeme vnímat jako hrdinství a třeba jenom dejme tomu jako pud sebezáchovy nebo tak něco.“* (AL) Hrdina tak dostává jakousi civilizační podobu v Huntingtonovském slova smyslu a souvisí s daným společenským prostředím.

4.2. Hrdina překračující

V pojetí, která představili studenti, se velmi často objevuje hrdina, který musí něco překonat. Musí se odvážit udělat pomyslný krok do neznáma, vystoupit ze své komfortní zóny, jak by řekl Zimbardo, a jít směrem, který zbytek společnosti není schopen následovat, nebo se prozatím neodvažuje ho následovat. Jde tedy o jakousi překážku, která může být různého druhu. Tyto limity můžeme rozdělit do dvou základních skupin – jde o překážky objektivní a překážky subjektivní.

Mezi objektivní příčiny můžeme zařadit omezení, která vyplývají buď ze situace, kdy člověk nemůže něco dělat určitým způsobem proto, že mu to nedovoluje složení dané situace, například lidé kolem něj, sociální nátlak a podobně. Může jít také o problémy, které jsou spojeny s režimem nepovolujícím určité chování či naopak určité chování přímo striktně vyžadujícím. V jednom rozhovoru byla formulována následující myšlenka: *„Vlastně sami tím popíráte to, že ti hrdinové mohou z té společnosti vzejít. Vždyť hrdina jako Václav Havel vzešel ze společnosti, kde určitě mu nikdo tu cestu neušlapával, spíš prostě mu ji ničili, mu na ni házeli kameny, dávali překážky a podle mě to byl jeden ze zajímavých momentů, kdy vlastně komunistická strana vytvořila Václava Havla jako hrdinu.“* (BA) Dále by šlo o čistě objektivní důvody, jako jsou třeba limity

vlastní tělesné stránky (například desetiletý chlapec není schopen z vody vytáhnout dvoustakilového muže) a podobně.

Subjektivními příčinami jsou potom nastavení vlastního přístupu k dané situaci. U člověka se může projevit strach, morální stránka činu, ohledy na svou rodinu nebo strach o vlastní život. To jsou samozřejmě aspekty, které jsou zcela pochopitelné, nicméně mohou člověku zabránit v zisku statusu hrdiny.

Často se objevuje motiv „překonání sebe sama“. Jde o to, že hrdina je právě schopen potlačit vlastní limity, překonat strach a další věci bránící mu v konání něčeho záslužného a udělat, co je třeba. Tato schopnost sebezpřekonání je hodnocena velmi vysoko.

4.3. Hrdina vzorem i nevzorem

V samostatné části rozhovorů jsem se ptal, zda je hrdina také vzorem pro ostatní. Šlo o otázku, která vznikla až v průběhu prvního či druhého rozhovoru a následně byla zařazena do všech následujících. Výsledky rozboru této části jsou poměrně zajímavé především proto, že pokud bychom vycházeli z tradičních pozic vnímání hrdiny, potom bychom měli říci, že hrdina je určitý vzor pro ostatní, pro to, jak by se měli chovat, jak by měli vystupovat a podobně. To, co vypověděli studenti, ovšem dané pojetí do určité míry nabourává.

Předně je nutno říci, že otázka pro tuto část rozhovorů zněla tak, zda studenti chápou slova hrdina a vzor jako synonyma, nebo jestli mezi nimi pozorují nějaký rozdíl. V největším počtu případů skutečně šlo, podle studentů, o synonymní vztah mezi oběma výrazy. Hrdina je pro ostatní určitým vzorem. V menší míře, ovšem v nikoli významně menší, hrdina není vnímán jako vzor, a to z různých důvodů.

Musíme si totiž uvědomit (a studenti tak učinili) rozhodující rozdíl mezi pojmy hrdina a vzor. Vzor je pojímán jako něco, co je hodno následování, jehož činy chceme minimálně napodobovat. Tuto bipolaritu cítí i někteří studenti. V několika případech se například objevil rozpor v tom, že hrdina není vzor, neboť vzoru se chceme podobat. Tímto tvrzením se dostáváme k několika intencím, ve kterých pojem hrdina existuje. Z výše uvedeného vyplývá, že hrdina

vytváří na společnost určitý tlak v tom slova smyslu, že určuje, jak by se člověk měl chovat a staví tak člověka do nepříjemné pozice, protože by měl také udělat podobný čin tomu hrdinskému, měl by vystoupit ze své komfortní zóny a následovat jeho činu. *„Kdybych chtěl být třeba zpěvák, tak by pro mě mohl být vzor Klus, Gott, ale nejsou to hrdinové, protože neudělali nic extra, co se ostatní báli, prostě dělali to, co uměli.“* (BV) Hrdina je tak určitý úderník, pionýr, který prošlapává cestu zbytku společnosti a do jisté míry tak i způsobuje nátlak na konformní členy společnosti. Někteří studenti tuto stránku hrdiny cítí a přímo se vymezují vůči tomu, aby museli hrdinu a jeho konání následovat.

V tomto kontextu se také objevuje teze, že hrdina nemusí být vzor, protože vzor je někdo, komu se chce daný jedinec podobat. Tedy hrdinství třeba může být hodno obdivu, ale nebudí v tázaných potřebu následovat jeho příkladu a dělat stejné věci. *„Hrdina dokáže něco úžasného, ale každý člověk nechce být jako on, protože kdybyste si vstoupil před ten vlak, ale postřelili Vás, tak já bych taková být nechtěla. Kdežto vzor nemusí být o hrdinských skutcích, může to být, že je někdo inteligentní, něco dokázal, atd.“* (AA)

Na zajímavou rovinu se tento vztah dostal ještě při reflexi objektivity a subjektivitě hrdinství. Někteří studenti vnímají rozdíl mezi oběma pojmy v tom slova smyslu, že hrdina je objektivně daný, vytváří ho do jisté míry společnost a slouží jako jakási výkladní skříň požadovaných vlastností, zatímco vzor je vnímán spíše subjektivně, jako někdo, koho člověk vyvolí jako hodného následování. V tomto pojetí rezonuje motiv, který se objeví ještě několikrát, a tím je požadavek na samostatné určení toho, kdo je hrdina (vzor) a snaha o autentický přístup k danému problému. Někdy se objevuje strach z toho, že by člověk mohl přijmout něco, co mu předkládá společnost, aniž by to předtím uvážil, nebo se k tomu mohl sám aktivně nějakým způsobem postavit. To někteří ze studentů vnímají jako problém, který jim neumožňuje přijmout jednoznačně hrdinu jako vzor.

Poslední skupina studentů vnímá naopak hrdinu ještě zásadněji než vzor. Je to spojeno s představou, že hrdina je významnější a svým zadáním má větší

dopad než vzor, proto nelze oba tyto protipóly spojovat do jednoho pojmu, ale je třeba je vymezovat jako dvě samostatně fungující entity.

4.4. Hrdina morální

Jestli se slovo hrdina objevuje v kombinaci s nějakým dalším požadavkem či přídomkem, pak je to zcela jistě pojem morálka. Téměř u všech studentů, se kterými byly vedeny rozhovory, se setkáváme s tím, že spojují pojem hrdina s pojmy jako je morálka, etika či vyšší princip. Aby se mohl člověk stát hrdinou, musí jeho konání být v souladu s obecnými mravními principy. Dohnáno do krajnosti, hrdina by měl odpovídat kategorickému imperativu vymezenému Immanuelem Kantem. (Störig, 2007: 311) Jeho konání je vnímáno jako vyhovující soudobému morálnímu paradigmatu, hrdina jedná dle nejvyšších mravních zákonů. Pokud bych si vypůjčil citaci z jednoho z rozhovorů, potom hrdina by měl být člověk, který „ (...) *je morálně vyspělý, upřednostňuje ostatní, nemyslí na sebe, dokáže zachovat racionální myšlení a při krizových situacích dokáže udělat skutek, kterým se pro ostatní stává morálním vzorem.*“ (AB)

V souvislosti s tím bychom ovšem měli vymezit dvě základní kategorie, ve kterých se ona morální stránka projevuje. Tou první je morálnost samotného hrdinského aktu, což je většinou záležitost nahodilá, otázka jedné události, ve které se člověk projeví hrdinsky, jak jsme si ukázali výše. V druhé rovině se ovšem objevuje požadavek na větší morální jednání hrdiny i v době následující. U studentů se objevila tendence apelovat na hrdinu a jeho budoucí působení, aby bylo v souladu s morálními principy společnosti. Tedy lakonicky řečeno je důležité, aby se hrdina choval morálně i po činu, nejen v jeho průběhu. Měl by tedy být osobnostně konzistentní a zachovávat morální status quo.

Hrdina, který se drží nějakého morálního základu, se často objevuje také v souvislosti se schopností vzdoru nebo odporu vůči autoritě. Je schopen prosadit svoje názory, ačkoli ví, že se dostává do konfliktu s nějakou oficiální doktrínou, nebo že mu za to může hrozit určitý postih. Zachovává si tedy morální integritu a jedná na základě hlubšího přesvědčení, které se nemění bez ohledu na okolnosti.

4.5. Hrdina odvážný a obětující se

Spolu s tím, jak je hrdina často spojován se záchranou života někoho jiného, tak je také velmi často zmiňována rovina obětování se pro někoho jiného. Tedy požadavek na to, aby hrdina byl ochoten riskovat vlastní existenci ve prospěch existence někoho jiného.

Hrdina je většinou spojován také s aspektem odvahy. Velice často se objevuje slovo hrdina ve spojení s povoláními jako hasič, policista, překvapivě často se objevuje motiv hořícího domu, ze kterého vybíhá hrdina a v náručí nese zachráněné dítě, případně odvádí cizího člověka pryč od nebezpečí. V takovém případě dochází v určitém slova smyslu k potlačení vlastní existence a upřednostnění života někoho jiného nad svůj vlastní. Jedná se o jednu z nejvíce oceňovaných vlastností u hrdiny a do jisté míry je to jedna z cest, jak se stát hrdinou v současné době. Samotný motiv sebeobětování se pro druhé je ovšem specifikován ve vztahu ke konkrétnímu člověku. Nikde se v rozhovorech neobjevil motiv záchrany spojený se společností, ale vždy jde spíše o konkrétního jedince, jemuž je zachraňován život. Toto je důležité pro další kazuistickou část, ve které se k problematice obětování budeme vracet.

Motiv ukazující se jako velmi silný při určení hrdiny, je motiv pomoci někomu jinému. Souvisí to s určitou altruistickou stránkou hrdiny, který nemá hledět na sebe, ale má se spíše zajímat o pomoc druhým. Objevuje se zajímavý aspekt, který s pomocí souvisí, totiž že někteří studenti nevnímají pomoc druhému jako něco, co by bylo člověku vlastní. Velmi často se pomoc objevuje ve spojení s určitým sebepřekonáním se. „Podle mě je to člověk, kdo překoná sám sebe, aby pomohl ostatním, či společnosti.“ „Musel dát do pozadí ten svůj osobní život, aby mohl pomáhat ostatním, v tom je to překonání.“ (BA)

Na několika místech rozhovorů se objevilo také přesvědčení, že hrdina je spíše potřebný v době, kterou společnost vydefinuje jako krizovou. V takové době je pro jedince do jisté míry jednodušší dojít uznání společnosti a získat ocenění v podobě hrdinského statusu. Vyplývá to i z logiky věci, neboť krizové situace v sobě nesou o něco vyšší potenciál pro vznik příležitostí, ve kterých by se člověk mohl hrdinsky projevit.

Jako poměrně silný se objevuje také motiv ochránce. Souvisí samozřejmě s výše zmíněnými požadavky na hrdinu, ale v této rovině jde dle mého názoru o více intimní a subjektivní stránku jevu, o hlubší spojení mezi člověkem a hrdinou, které je spojeno se vzájemným pocitem důvěry. Zároveň jde o vztah, který je dlouhodobější, nejde tedy o jednorázovou zachraňující akci, ale spíše o déle trvající vzájemnou provázanost. Můžeme to vidět například zde: *„Můj pes. Když jsem byla menší, tak všude byl se mnou a chránil, bránil mě, byl to pro mě hrdina.“* (AK2) Nebo ne až tak výslovně řečeno, ale spíše z kontextu vyplývající: *„A že brala v potaz, že je pro nás táta hodně důležitý i když špatnej a vždycky se nám to snažila vynahradiť. I když jsme neměly peníze, abychom chodily na kroužky, sociálně žít. Prostě jsme si nemusely říkat, ne na to nemáme dostatek peněz. My jsme si to se sestrou pak uvědomovaly a neříkaly si o tolik peněz, ale nebylo to tak, že by nám to mamka vtloukla do hlavy.“* (AK1)

4.6. Hrdina dokonávající

Jedním z východisek této práce, de facto hybným motivem jejího vzniku, byl údiv nad tím, že hrdinský čin, pokud není doveden do konce, je dnes spíše považován za méně hodnotný, než kdyby byl dokončen. S touto tezí jsem se setkal i v rámci rozboru jednotlivých rozhovorů. Objevují se v podstatě dvě roviny daného problému. První z nich je výsledek, který čin přinesl. Dívaje se tímto prizmatem, lze říci, že člověk, který má být dobrý úmysl, nemůže pomýšlet na hrdinské ostruhy, pokud jeho čin nepřinese kýžený výsledek. Druhou rovinou je dokončenost činu. Jinými slovy hrdinský skutek, který není doveden do konce, není tak hodnotný jako čin, který do konce doveden je. *„Určitě když je to odhodláni, tak to v sobě nějaký hrdinství má a myslím si, když to není dotažený do konce, tak to pak tak nevyplyne. Když nesplní to, co má, tak to selhalo, a tím pádem nevím, jestli to může být hrdinství.“* (AV) Ukazuje se, že dokonanost činu je vnímána jako velmi důležitá. Na tento problém jsme narazili především v souvislosti s činem Jana Palacha, k čemuž se ještě vrátíme v příslušné části práce.

4.7. Hrdina každodenní

Ani koncepce Phillipa Zimbarda nezůstala v jednotlivých rozhovorech opomenuta. Nešlo samozřejmě o seznámení studentů s tímto přístupem, ale spíše o to, že i studenti sami podvědomě v poměrně velkém počtu případů tendují k tomuto pojetí.

Velmi silnou se zdá být představa, že hrdinou se může stát prakticky kdokoliv. Není k tomu tedy třeba mít nějaké predispozice, nebo, jak jsme si již naznačili výše, držet se nějakého zaběhnutého schématu. Běžný člověk může v podstatě věcmi běžnými získat hrdinský status. S tím souvisí i výše zmíněné každodenní hrdinství. Jde o takové vymezení hrdinství, kdy hrdinou není někdo, kdo se dopouští velkých činů, ale spíše naopak jde o člověka běžného, který například dobře pečuje o rodinu (v případě matek), nebo plní své každodenní povinnosti. Dle následující ukázky by se mohlo zdát, že hrdina směřuje až k jakési fázi seberealizace, což je dle názoru autora této práce spíše novodobější koncept, který do jisté míry souvisí s tím, co dnešní společnost vyhledává a potřebuje. *„Myslím si, že nám je vtoukáno v pohádkách, že hrdina je ten, kdo zabije draka, zachrání princeznu, ale vůbec nám není vtoukáno do hlavy, že jsou obyčejní hrdinové. Já mám za hrdinu svojí mámu, protože toho hodně zažila, musela se o mě starat. Takže já si myslím, že každý člověk může být hrdina, každý máme v sobě hrdinu, jde jen o to ho v sobě najít.“* (AT) Hrdinství tedy není o tom, že hrdina dělá velké skutky, ale spíše rozvíjí sám sebe. Do jisté míry je tím popřeno i původní směřování hrdinského činu k jinému jedinci či společnosti a teprve od něj se odvíjející hrdinnost. Proces je vlastně opačný. Nejprve objevíme hrdinu v sobě a až následně můžeme toto hrdinství vztahovat k někomu dalšímu. Hrdina se tak stává výrazně subjektivním prvkem.

Vidíme tedy trend, o které jsme mluvili již v teoretické části u Zimbarda, že současná tendence je spíše posadit hrdinu z vyšších pater na zem a hledat ho v běžných každodenních situacích. Příkladem může být následující citace: *„ (...) Vlastně všichni žáci jsou hrdinové, protože se musí vypořádat s tím, že se chtějí na něco specializovat, třeba já medicína, ale stejně, se tady musím věnovat všemu. Nemůžu říct, že nechci matiku. Překonám tu nechuť a věnuju se tomu.“*

(AK1) Hrdinství je potom vlastně jen to, že člověk zvládá žít svůj život bez toho, že by se z dané situace nějak snažil vyvléci, nebo že by se z ní hroutil.

4.8. Hrdina amatér

Z hlediska pohledu na hrdinství je zajímavý ještě jeden požadavek, který v některých případech zazněl. Běžně je, jak jsme si ukázali, vnímáno jako hrdinské, pokud jeden člověk druhému zachrání život, skočí pro něj do řeky, zachrání ho z hořícího domu, případně se postaví před hlaveň pistole, pokud je třeba chránit nějakou třetí osobu. S tím se dá určitě souhlasit. V některých rozhovorech se však objevil požadavek, aby člověk, který je prohlášen za hrdinu, byl amatér. Respektive nemusí tomu tak být vždy, ale jakoby profesionalita člověka, povolání, kterému se věnujeme, do jisté míry limitovalo možnost dosáhnout na hrdinské ostruhy. Pokud si vezmeme hasiče nebo policisty a ti zasáhnou u nějakého případu, který byl třeba zmíněn výše, pak můžeme konstatovat, že jejich hrdinství je vnímáno jako menší. Od takových povolání patrně určitou míru hrdinství čekáme, je v náplni jejich práce. Oproti tomu u běžného člověka je hrdinství něco výjimečného, něco, co se od něj běžně neočekává a tak je bráno jako větší.³³ Souvisí to patrně s teorií, která se v sociologii objevuje, totiž že čím je společnost vyspělejší, tím více se v jejím rámci diferencují jednotlivé sociální role. Člověk má pak tendenci věci přenechávat tomu, kdo se o danou oblast lidského života má starat – popelářům, lékařům, policistům, učitelům a tak podobně. Tito lidé mají situaci vyřešit, protože jsou „za to placení“ a společnost s nimi počítá, že podobné případy budou řešit. Z tohoto pohledu je pro nás více překvapivé, pokud se někdo vyváže ze své role a zastane konání někoho jiného. Takový člověk překročí meze vlastní existence, abychom použili tezi z obecné části – překračuje meze a má tedy možnost stát se hrdinou.

³³ Záměrně v tomto případě píši „větší“, protože se nedá mluvit o tom, že by hrdinství u profesionálů bylo méně hodnotné, jen prostě není tak překvapující, tak jedinečné, hranice překračující, jako u hrdinů – amatérů.

4.9. Závěr kapitoly

Jak bylo ukázáno, slovo hrdina se v dnešní době objevuje v různých souvislostech a různí studenti ho mohou reflektovat odlišně. Existují ovšem určité typické znaky, které lze vysledovat napříč jednotlivými rozhovory. Tou nejvýznamnější složkou je aktivita hrdiny – v podstatě nikde v rozhovorech nebyl hrdina pojímán jako pasivní složka události. Vždy je někým, kdo aktivně zasahuje, kdo mění situaci, vytváří podmínky atd. Mezi další velmi významné aspekty hrdinství lze zařadit například morální konzistenci hrdiny, jeho schopnost překonávat překážky, dotáhnout určité věci do konce či pomoci někomu jinému. Je však důležité poznamenat, že nemusí být v rámci hrdinství naplněny všechny vyznamenané náležitosti – hrdina může splnit pouze některé. Podstatná a vždy přítomná je jen aktivní složka hrdinství. Jako důležitý se ukázal také kontext, ve kterém se jednotliví hrdinové objevují – hrdina je totiž determinován jak kulturně, tak i historickými souvislostmi. V neposlední řadě bylo slovo hrdina spojeno a každodenností a do jisté míry tak byla naplněna Zimbardova představa o podobě současného hrdinství.

5. Kazuistická část

Následující část se věnuje především rozboru toho, jakým způsobem studenti nazírají na tři, respektive dvě postavy našich dějin, které byly do výzkumu zahrnuty. Jde tedy o Jana Palacha, Václava Havla a bratry Mašiny. Záměrně upozorňuji, jak jsem již předeslal výše, že bratry Mašiny jsem v podstatě hned po úvodních rozhovorech vypustil, protože jsem narážel na neznalost této problematiky u studentů a raději jsem se vyhnul nebezpečí sugescí v případě, že bych jim příběh v krátkosti osvětlil a studenti by se museli rozhodovat na základě mých informací.

Nejprve budou představeny závěry, které jsem posbíral o jednotlivých aktérech, následně bude celá problematika rozebrána s ohledem na výše zmíněné požadavky na hrdiny a bude upozorněno na různé rozpory, které se v pojetí hrdinů objevují.

5.1. Jan Palach

*„Říká se tomu výzva, tomu, co jsem cítil, když Jan Palach zemřel. Byl to takový předěl v mém životě, cítil jsem, že už se nedá žít jako předtím.“*³⁴ Takto hovoří o smrti Jana Palacha jeden z nejvýraznějších současných sochařů pan Olbram Zoubek. Nedá se samozřejmě tvrdit, že tento názor sdílí celá jeho generace, nicméně interpretace činu Jana Palacha a jeho celkové vyznění se poměrně dramaticky změnilo. Kazuistická část věnující se osobě Jana Palacha a jeho interpretaci studenty tvoří nejkontroverznější a zároveň pro mě osobně nejzajímavější část celé práce. V jeho hodnocení se objevují v podstatě oba protipóly, jak velký obdiv, tak naprosté nepochopení a odsouzení jeho činu, naprostá bagatelizace jeho konání. Zároveň si dovolím říci, že v hodnocení Palachova činu vyplývají na povrch některé zajímavé, leckdy i závažné závěry, které se díky této práci podařilo poodkrýt.

³⁴ http://www.lidovky.cz/olbram-zoubek-slavi-90-let-a-dokoncuje-sochu-farare-toufara-zlom-byl-pro-nej-palach-glo-kultura.aspx?c=A160420_113113_ln_kultura_hep#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=ln_lidovky&utm_content=main cit. 2. června 2016

5.1.1. Palach je hrdina

Těch, kteří by byli čistokrevnými zastánci Palachova hrdinství, bylo opravdu velmi málo. Z rozhovorů vyplynulo, že pouze dva studenti z dvanácti by Palacha považovali za hrdinu bez nějakého dalšího „ale“. K tomuto argumentu studenti uváděli následující:

Pro BO je Palach hrdinou proto, že je původcem dalších změn ve společnosti. To by odpovídalo výše zmíněným požadavkům na hrdinu – je aktivní a způsobí ve společnosti určitý posun, proto má nárok být nazýván hrdinou. Stejně tak AB bez dalšího Palacha označí za hrdinu. Mluví o tom, že sám obětoval život ve prospěch někoho dalšího, navíc zdůrazňuje morální stránku celého činu, který není proveden z nějaké snahy se zviditelnit, ale z čisté snahy dát svůj život ve prospěch druhých. AB tak vysoko cení „ztrátu vlastního života ve prospěch morálního cíle“.

U BA se můžeme setkat v podstatě s tradičním vnímáním Palachova činu, protože se objevuje také teze, že *„kdyby se upálil a nikdo o tom nevěděl, vůbec by pro mě neztrácel na tom hrdinství. Není to v demonstraci, ale v morálním poslání“*. *Dovolil bych si na tomto místě tvrdit, že takto pojímaný Palachův čin je oficiálně deklarovaným vysvětlením toho, proč jeho jméno visí na celé řadě popisků na zdech domů a lidé se v různých koutech země schází na náměstích, která nesou jeho jméno.* V tomto případě je v podstatě dovršeno to, co jsem naznačoval výše, že Palachův čin je zásadní především v morální stránce činu, která byla ostatně rozebírána již v obecných náležitostech hrdiny. U této studentky spatřuji velký posun v tom, že se řeší vnitřní motivace člověka, nikoliv pouze to, jestli to v důsledku společnost skutečně proměnilo, nebo nikoliv.

5.1.2. Palach je hrdinou pouze napůl

V největší míře se v případě hodnocení Palachova činu můžeme setkat s tím, že student označí Palacha za hrdinu, ale buď po delší dobu váhá, nebo má připravená další „ale“, která je třeba k tomuto tématu doplnit, případně která neumožňuje Palacha za hrdinu prohlásit zcela. Objevuje se tak určitá ambivalence vůči Palachovi. Myslím si, že do jisté míry hraje roli také to, že studenti vědí, že

Palach je obecně za hrdinu považován, takže je to může v jejich odpovědích trochu determinovat, ale přece jen ve většině případů považují jejich odpovědi za autentické.

První důvod, proč Palacha neoznačit za hrdinu tak říkajíc na sto procent, je to, že spáchal sebevraždu. Pro některé jedince, především ty, kteří se považují za věřící, nebo ne zcela ateistické, je otázka vlastního podílu na konci života velkým problémem. Již z obecné rozpravy o souboru studentů vyplynulo, že většinově se kloní k některé z křesťanských podob vztahování k transcendentnu. Křesťanství obecně se staví velmi negativně k otázce vlastního podílu na smrti, sebevraždu zatracuje jako smrtelný hřích. Z této pozice především od studentů praktikujících určité vyznání zaznívá kritika vůči Palachovu činu nejhlasitěji. Jeden z nich vyjádřil svůj postoj následovně: „*otazník je podle mě v tom, že nevíme, jestli lze za hrdinu označit někoho, který udělal jen jednu věc - sám sebe vydá za oběť*“ (BA) Nejen studenti praktikující, ale i ti další neateističtí vidí tuto stránku činu jako problematickou.

„*Myslím si, že je to jako ten typ hrdiny, který jako že bychom ho mohli označit za hrdinu, ale zároveň i za nějakého sobce, který vlastně tady nechal, zahodil prostě svůj život a v podstatě nic tím nedokázal.*“ (AL) Uvedenou citací se dostáváme do další roviny toho, proč studenti váhali označit Palacha jako hrdinu. Druhý důvod byl co do počtu stoupenců největší skupinou vůbec. Dal by se vyjádřit dalším studentským postřehem: „*No asi splňuje tu definici, co jsem řekla na začátku, ale zároveň mi přijde, že vlastně jako když na to koukám teď, asi vypadá jako hrdina, ale té době to nic moc a ničemu nepomohlo.*“ (AV) Jde o přesvědčení, že Palach svým činem vlastně ničeho nedosáhl a tím ztrácí cosi ze svého významu. Objevují se myšlenky jako „*asi možná je hrdina. Jenom asi takový poloviční. Nebo jak bych to asi řekla, protože tím bohužel nic moc nedokázal*“ (AV) nebo „*Pro mě hrdina není, i když šel proti společnosti, tak díru do světa neudělal, režim se to snažil ututlat, takže svět o tom nevěděl, jeho následníci se pokoušeli znova, ale když si člověk takhle sebere život, tak tím může něco říct, ale už mu to nic neudělá. Prostě už nemůže nic udělat, zemřel a zase takový význam to nemělo. Možná kdyby to více promyslel, zachránil víc lidí, ale*

zas takový význam to nemělo. Prostě takhle se na protest upálit, jen tak, zvlášť v té době...“ (BV)

Tento postoj k Palachovi pokládám za velmi zajímavý a řekl bych, že je v kontrastu s tím, jak je Palach v současnosti běžně vnímán. I když i obecný diskurz nabízí různé pohledy a různá hodnocení tohoto činu, od velkého ocenění jeho snahy a obdivu k jeho konání až po velkou polemiku s takovýmto konáním. Objevuje se například názor, že Palach formou svého protestu vlastně dovedl československou společnost do stavu apatie a pasivity, kterým se nastupující normalizace vyznačovala.³⁵

Ze studentského pohledu je Palach v této rovině posuzován ne podle míry morálnosti svého činu nebo podle, řekněme, míry altruismu, kterou musel v náležitě míře projevit, ale podle toho, na kolik lidí měl jeho čin reálný dopad. A nebavíme se v této chvíli o dopadu domyšleném, ale v určité míře dokazatelném. V tomto bodě nacházím dvě možná vysvětlení dané situace. Buď doba postoupila natolik, že se stala do jisté míry přehnaně pragmatickou až utilitaristickou a z této pozice, pokud budeme striktní, pak skutečně lze jeho zásluhy poměrně radikálně „seškrtnat“, nebo dochází k určitému zapomínání a nevědomosti dalších souvislostí, které s Palachovou smrtí souvisí. Patrně půjde o kombinaci obou alternativ. Současný vzdělávací systém neumožňuje z hlediska naplněnosti předepsané látky probrat okolnosti a následky činu do větších podrobností, a tak z Palachova činu může skutečně zůstat určité torzo, které potom student hodnotí výše zmíněným způsobem. Pokud budeme vycházet ze základní teze, že hrdina odráží určitou hodnotovou konstrukci celé společnosti, pak toto hodnocení vypovídá mnohé. Hrdina, ba i běžný člověk je potom hodnocen čistě podle toho, co společnosti přináší nebo nepřináší. Jedinec, který se na společném díle podílí menší měrou, je chápán jako méně hodnotný proti tomu, který je pro společnost přínosný. Měli bychom se také ptát, v čem vlastně tkví onen přínos pro

³⁵ V této rovině můžeme uvést jako dva protichůdné pohledy například článek Ondřeje Slačálka – *Skončeme s kultem zbytečného ohně* (dostupný z <http://www.advojka.cz/archiv/2009/2/skonceme-s-kultem-zbytecneho-ohne> cit. dne 12.6.2016), který zastává právě kritický přístup k Palachovu činu a upozorňuje na negativní jevy, které s sebou konání mladého studenta nese. Na druhé straně můžeme vnímat například článek Evy Kantůrkové *O etice Palachova činu* (dostupný z <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/366> cit. dne 12.6.2016), který jeho konání naopak hodnotí velmi kladně a srovnává Palacha s mistrem Janem Husem.

společnost? Z reakcí studentů se zdá, že jím nemůže být pouze morální apel či nastavené zrcadlo. Musí jít o hmatatelnější dopady konání, změnu dané situace či nějaký jednodušeji popsateľný bonus.

Ještě radikálnější postoj vůči Palachovi pak spočívá ve velké kritice toho, že Palach dle slov některých studentů vlastně udělal pouze jeden čin, jeden projev nesouhlasu, byť velice demonstrativní a tím ukončil své působení na společnost. Setkal jsem se dokonce s interpretací, že Palachovi nešlo o společnost, ale „(...) lze ho taky vnímat jako někoho, kdo uniknul před tím, co tady bylo, že zachraňoval sám sebe“. (AA) To je samozřejmě krajní varianta přístupu k Palachovi, ale kritika jeho „jednorázovosti“ činu je poměrně široká. Ukazuje se, že mnohem lépe by byl hodnocen, pokud by jeho konání bylo konzistentnější a snažil se po delší dobu.³⁶ „Úplně bych ho neřadila mezi ty hrdiny. Protože je dobrý, že chtěl něco vyjádřit a že se tedy vyjádřil tím nejhorším způsobem, že se tedy zabil, ale nevím, jestli někdy není lepší zkusit dál bojovat.“ (AT) Tento motiv rezonuje velmi často – jakási potřeba vidět výsledky konání daného člověka, něco, podle čeho můžeme posoudit, zda jde nebo nejde o hrdinu. Opět se ukazuje jistá míra pragmatického smýšlení, kdy měříme čin člověka čistě podle toho, co nám přinese a ne na základě hlubších motivací k činu.

V této souvislosti můžeme propojit získané poznatky s ideálními typy sociálního jednání Maxe Webera. Z výzkumu vyplynulo, že orientace studentů směřuje primárně k jednání účelově racionálnímu, které je motivováno kalkulací dostupných prostředků a žádoucích cílů. (HARRINGTON, 2006: 107). Studenty totiž zajímá právě to, zda svým činem něčeho dosáhl, či nikoliv. Naopak zřejmě je absence hodnocení z hlediska hodnotově-racionálního jednání, tedy z hlediska toho, čeho chtěl Palach dosáhnout a jaké měl pohnutky.

Zajímavé je, že studenti si ve velmi malé míře cení toho, že Palach obětoval život ve prospěch společnosti. To, co je dle mého názoru obecně vnímáno jako jedna z nejzásadnějších věcí na celém činu, to, že mladý člověk

³⁶ V tomto místě se ukazuje poměrně dobrý kontrast s Václavem Havlem, který je pojímán v rozhovorech úplně jinak – závěry z této části budou představeny v další části kazuistického rozboru.

obětuje svou existenci pro ostatní, to je dle jejich názoru spíše podřadnější skutečností.

Ještě jednu věc bych rád zmínil v souvislosti s Palachem – ve dvou případech jsem se setkal i se zajímavým závěrem, který trochu dokresluje vnímání, o kterém jsem se již zmiňoval. Představme si situaci – na jedné straně stojí Jan Palach a jeho konání, na druhé straně je hasič, který vnikne do hořícího domu, aby zachránil člověka, o kterém ví, že se tam nalézá, případně člověk, který skáče do řeky pro jiného topícího se. Tato situace se v rozhovorech objevila dvakrát a oba aktéři odpověděli, že v tomto případě je větším hrdinstvím čin hasiče, nebo zachránce-plavce, neboť on jde pro konkrétní osobu, zatímco u Palacha není jasné, koho vlastně zachraňuje. „(...) že vlastně ten Palach se upálil kvůli tomu, vlastně zahodil svůj život, aby uvědomil ten národ, obětoval se, jak to on nejspíš vnímal, a obětoval se v podstatě pro myšlenku a dejme tomu jako na protest. A ten člověk, který vběhne do hořícího domu, předpokládám, že tam jde někoho zachránit, nejde pro svůj trezor, tak ten v podstatě, ten tam běží za jiným účelem, se snaží někoho zachránit, zachránit nějaký život. Ten Palach podle mě musel vědět, že tím žádný život nezachrání. V tom je ten základní rozdíl. Snažil se uvědomit ty lidi, ať s tím něco dělají, jenomže ta doba byla taková, že oni by stejně nic proti tomu nezmohli. Doba, to prostředí nebylo dobré proto, aby vlastně udělali potom ty lidi, co pak udělali v tom roce 1989. A proto si myslím, že bych považovala toho člověka, co by běžel do hořícího domu za větší hrdinství než to Palachovo, ten tam někoho jde zachránit.“ (AL) Čin hasiče je navázán na konkrétní událost, konkrétního člověka a výsledky tohoto snažení lze mnohem snadněji posoudit a zhodnotit, než v případě Palachova obecného, hůře uchopitelného činu.

5.1.3. Závěry o vnímání Palachova činu

Jak je vidět, hodnocení Palachova hrdinství je velmi problematické a mnohvrstevnaté dnes stejně jako před sedmačtyřiceti lety. V dobách minulých bylo jeho konání možná čitelnější, protože člověk, který se k informaci o jeho

činu dostal (což samozřejmě nebyli zdaleka všichni), žil každodenní realitu počínající normalizace. Z dnešního pohledu je poněkud problematické hodnocení jeho činu, obzvláště pro studenty, kteří vidí okolní svět jinýma očima. Ale možná právě v tom se skrývá potenciál pro vyslovení některých závěrů o hrdinství, nebo nehrdinství Palachova sebeupálení.

Z této části, respektive z rozboru výše zmíněný názoru, vyvozují několik závěrů. Pokud bychom porovnali obecné požadavky studentů na hrdinu a aplikovali je na vnímání Palacha, pak musíme konstatovat, že v některých aspektech si oba přístupy protirečí. I pokud bychom odmysleli znalost studentů o dopadech činu Palacha na společnost, rozhodně můžeme konstatovat, že Palach vystupuje jako aktivní složka celé akce, je to on, kdo čin provádí a zároveň svým činem také překračuje hranice, které jsou nastaveny. Můžeme Palacha také považovat za konzistentní osobnost vzhledem k jeho konání a předchozím postojům, které ovšem studentům opět mohly zůstat utajeny. Z pohledu studentů je problematický dopad činu, což byl jeden z hlavních požadavků na hrdinu a zároveň je problematická morální složka, neboť jeho čin je hodnocen možná z více úhlů pohledu, než jsme zvyklí. Podle výše zmíněných hledisek by tedy Palach nárok na titul hrdiny v podstatě měl mít, přesto ve většině případů tak hodnocen nebyl.

Nicméně pokud se přidržíme hodnocení morálního vyznění celého činu, nabízí se ještě další vysvětlení tohoto jevu, které by souviselo s Kohlbergovou koncepcí morálního vývoje. Studenti, které jsem zpovídal, byli ve věku osmnáct až devatenáct let, což odpovídá dospělosti dle formálních měřítek, obávám se ovšem, že se ukazuje, že v tomto věku ještě nedochází k vyspělosti morální za předpokladu, že za plnou morální vyspělost budeme považovat Kohlbergovo postkonvenční stádium morálky. Pokud bychom zkoumali odpovědi studentů prizmatem různých stupňů morálního vývoje, pak můžeme konstatovat, že na základě toho, jaké odpovědi poskytli a hlavně od čeho odvozovali morálnost celého činu, se většinou pohybují na úrovni druhého stupně, tedy takzvané konvenční morálky, a nejsou ještě schopni přemýšlet v široce abstrahovaných morálních konceptech a z jejich pozice cizí činy hodnotit. Můžeme připomenout

i výrok rektora Masarykovy univerzity Mikuláše Beka, který v nedávném rozhovoru prohlásil, že „*Když se nám prodloužil lidský život o deset let, tak je jasné, že se neprodlouží jen jeho zralá část a senilita, ale i infantilita. Proto je jasné, že dnešní populace v osmnácti letech nebude tak zralá, jako byla před padesáti lety.*“³⁷ Narážíme tak na určitý společenský problém – na jednu stranu máme tendenci osmnáctiletého člověka považovat za dospělého, na druhé straně tak tomu po morální stránce být nemusí. Z toho logicky mohou plynout určité problémy, se kterými se společnost bude muset do budoucna vyrovnat.

Pokud na hodnocení přístupu k Palachovi použijeme Hoffmanovo pojetí³⁸ a budeme zkoumat vnímání Palacha na základě empatie, pak můžeme konstatovat, že se výše zmíněné závěry potvrzují, neboť až na jeden či dva případy šlo téměř vždy o zkoumání dopadů na společnost a nikoliv o hodnocení osobní motivace a svědomí zápalné oběti, případně důvodů, které ho k činu vedly.

Cílem tohoto výzkumu nebylo zkoumat morální vyspělost studentů, nebyly použity žádné psychologické testy, které by míru morality prokázaly, tedy jde o závěr, který je dovozován čistě na základě rozboru rozhovorů, což ho do jisté míry ve vyslovení podobných tezí omezuje. Nicméně se domnívám, že vzhledem k povaze věci takový krok možný je. Daný závěr je podpořen také tím, že někteří studenti, u kterých jsme na tento problém narazili, považují za hodnotnější záchranu konkrétního člověka, než poněkud hůře uchopitelný pokus o záchranu společnosti v její šíři.

Při zaměření se na fakt, který jsme stanovili v úvodu této práce, totiž že hrdina je vnímán jako nositel hodnot dané společnosti, se potom ukazuje, že současná společnost potřebuje vidět spíše konkrétní dopady, pomoc konkrétním lidem, neorientuje se již tolik na obecné principy či abstraktní motivy, které mohou dojít svého naplnění třeba za několik desítek let. V krajní podobě

³⁷ <http://archiv.ihned.cz/c1-63911160-rektor-masarykovy-univerzity-bek-dnes-ucime-deti-ne-studenty>
cit. 3. června 2016

³⁸ Americký psycholog Martin L. Hoffman definuje empatii jako „(...) mnoha aspektovou reakci, kterou spouští signály přicházející od druhého člověka, jež souvisejí buď s jeho situací, nebo prožíváním.“ (Špirudová, 2015: 31) Dále doplňuje, že z empatie vychází nesobecké jednání, které je základem altruismu.

můžeme mluvit o tom, že zaměřením na konkrétní výsledky se zbavujeme dlouhodobých, možná někdy idealistických snových vizí. Tato skutečnost je o to naléhavější, že se projevuje u studentů, které bychom formálně mohli považovat za dospělé, tedy za jedince v brzké době utvářející tvář naší společnosti.

Pokud znovu připomeneme, že pouze jedna studentka zkoumala vnitřní pohnutky Palacha k uskutečnění daného činu, objevuje se kontrapozice vůči zbylým studentům. Ostatní se totiž orientují na situaci po činu, respektive na jeho dopady. Opět narážíme na skutečnost, že se studenti zabývají spíše tím, co je viditelné navenek, co je zjevné, a opomíjejí tak poněkud složitější cesty ve smyslu zkoumání motivů, které k činu vedou, zkoumání subjektu a jeho pohnutek, které ho dovedly do krajní situace.

5.2. Václav Havel

Situace při hodnocení hrdinství u Václava Havla je o poznání jiná než v Palachově případě. Už z podstaty věci jde o kontrast jednorázového činu vůči dlouhodobější činnosti a konzistentnímu vzdorování režimu. Domnívám se, a z rozhovorů to tak vyplynulo, že studenti vnímají Václava Havla stále v oné idealistické podobě prezidenta „osvoboditele“ s pravdou a láskou na rtech. Účelem této práce rozhodně není hodnotit osobnost Václava Havla. Za důležité a pro tuto práci zásadní ovšem považuji upozornit na fakt, že obraz Václava Havla u studentů je pojímán spíše jednostranně s důrazem na kladné stránky jeho konání. Vzniká tak poněkud zjednodušená podobizna a tím pádem poněkud zkreslený pohled na prvního českého prezidenta. V analýze závěrů příslušné kazuistické části je s tímto limitem počítáno a je k němu přihlíženo.

5.2.1. Havel jako hrdina

Z provedených rozhovorů se studenty vyplývá, že většina z nich Václava Havla jako hrdinu chápe. Oproti předchozímu případu navíc ve většině případů odpadá potřeba vymezovat se vůči jeho hrdinství ještě nějakým dalším adjektivem, které by jeho zásluhy umenšovalo či dehonestovalo. V největší míře

studenti na Havlovi oceňují především dlouhodobé působení na společnost. Tento fakt navazuje na základní požadavek na hrdinu jako na konzistentní osobnost, která je typická vytrvalým společenským působením. S použitím výše zmíněných požadavků na hrdinu můžeme konstatovat, že Havel je tím, kdo určitým způsobem věci mění, překračuje hranice běžné, konformní společnosti a sám se stává aktivním hybatelem změn. Je brán jako bojovník za demokracii a svobodu, který navzdory překážkám, které v životě měl (často je například jmenováno věznění, které musel vytrpět) dokázal společnost posunout dál. Havel se stává jakýmsi symbolem, který znamená přechod z doby socialismu do doby demokratického zřízení.

Pokud se podíváme na Havlovo hrdinství hlouběji, zjistíme, že pro studenty je Havel patrně čitelnější než Palach. V základu jde totiž o jednoduchý příběh, v podstatě o prototyp hrdiny, který bojuje na straně světla proti říši zla a po dlouhém snažení své vítězství dotáhne do zdárného konce. S tím souvisí také to, že studentům evidentně velmi často zůstávají skryty složitější okolnosti přechodu socialismu k demokracii a s tím spjatá role Václava Havla. Z tohoto a dalších důvodů je pro ně u Havla o něco jednodušší říci, že je hrdinou. Také důsledek je jasně patrný, hmatatelný a jednoduše rozpoznatelný, čímž Havel získává „další body navíc“. S tím souvisí ještě jeden zajímavý fakt. Pokud jsem se na Havlovo hrdinství ptal praktikujících věřících lidí, pak ani jeden neváhá a automaticky Havla za hrdinu označuje. „*Myslím si, že Havel určitě byl hrdina*“ (AL) Dle mého názoru jde o to, že Havel, jak už jsme řekli, je čitelnější ve svých úmyslech a ve svém snažení, člověk si tak může jednodušeji srovnat morální principy víry s postoji Václava Havla a obě části porovnat. Protože se oba morální systémy shodují, není pro ně důvod, proč Havla za hrdinu neoznačit. Na základě provedeného výzkumu lze tedy dovodit, že víra umožňuje jednoznačněji Havla za hrdinu prohlásit.

V několika málo případech se objevuje mírná kritika v tom slova smyslu, že naopak chybí určitý čin, který by se dal považovat za hrdinský, že bychom mohli říci, že od této události považujeme Havla za hrdinu. „*bojoval proti režimu, podepsal chartu, pracoval z vězení, ale vyloženě hrdinský skutek chybí.*“

(AA) Nicméně ve větší míře převládá spíše tendence k oceňování konzistentních postojů než vyhledávání určitého hrdinského činu.

5.3. Palach a Havel

Považuji za nanejvýš žádoucí porovnat oba výše zmíněné „hrdiny“ a zamyslet se nad několika zajímavými aspekty, které z rozhovorů vplynuly. Předně pokud porovnáme obě osobnosti, pro Havla je plus dlouhodobost jeho konání, které je zřejmé ve svých důsledcích, má jasný výsledek. Palach je o něco problematičtější, neboť jeho čin je jednorázový, navíc jde o sebevraždu, která je pro některé studenty už ze své podstaty problematičtější, a tak Palachovi částečně ubírá kredit hrdiny. Navíc platí teze, kterou jsme zmínili výše, že důležitý je dopad Palachova činu. Tolik k již známým faktům.

Srovnáme-li kritéria, kterými studenti hrdiny hodnotí, pak můžeme říci, že u obou dvou se mysl studentů upíná především k výsledkům, které jejich činy přinesly. Zatímco Havel je brán jako hlavní strůjce přechodu socialistického zřízení do časů demokracie, u Palacha jsou dopady více než problematičtější. *„Nikdy jsem nepřemýšlela o tom, že by to (Havel – pozn. autora) měl být hrdina, ale určitě to byl člověk, který se přesně nebál vystoupit z toho davu a i když komunisti zakazovali ty věci, tak on prostě byl člověk, ne že by ho to nezajímalo, ale furt si dělal to svoje a věřil v tu svou věc, která se pak nakonec prosadila. (...) Takže tím, že on to vydržel a nebál se furt to podporovat to svoje myšlení a furt přibírat lidi na svou stranu, tak taky by se dalo říct, že je to pro nás svým způsobem hrdina.“* (AT) V tomto případě se tedy nic nemění.

V obou případech je také hodnocení hrdinství zaměřeno především na vnější znaky a projevy obou aktérů. V případě Havla se pouze jednou objevila snaha zaměřit se na vnitřní důvody hrdiny vstupovat do obecného dění, ve všech ostatních případech šlo o hodnocení tzv. zvnějšku, tedy z pohledu společnosti a toho, co ten který čin společnosti přinesl. Opět jsme tedy u určité formy pragmatického přístupu, který nezohledňuje vnitřní motivy, ale pouze užitek.

Rád bych upozornil ještě na dvě zajímavé věci, na které jsem v souvislosti s hrdinstvím Havla a Palacha narazil. Pro tyto účely uvádím poněkud delší citaci vybrané části jednoho z rozhovorů:

BL: „Já neuznávám protesty typu Gandího a u mnichů při válce ve Vietnamu. Myslím, že Palach fungoval, více mrtvý než živý. Jak umřel, tak ho společnost měla za symbol. Obětoval život za svobodu a poté po 20 letech dopomohl revoluci. Ale celkově způsob protestu se mi nelíbí. Mohl pracovat tajně, rozšiřovat literaturu, nebo něco podobné. Ale tím, jak se upálil, tak celkově posloužil tím, že to byl symbol.

tazatel: „A není právě ono „být symbol“ to, co se dá nazvat hrdinstvím?“

BL: „Já kdybych bojoval proti něčemu, tak bych se neupálil, ani nedržel hladovku, to bych se neodvážil. A myslím, že upálení je prostě 1denní záležitost, ale když bude někdo bojovat celý život, tak může udělat více práce.“

Z výše zmíněné ukázky vyplývá zajímavý moment. Krom toho, co jsme již řekli, že tedy dlouhodobější působení je hodnoceno jako záslušnější, jde ještě o skutečnost, že student se na celou situaci opět dívá svým subjektivním pohledem, nehledá vnitřní důvody/pohnutky daného člověka, ale hledá společenský přínos. Navíc, a to považuji za nejzajímavější, hrdinství obou mužů porovnává s tím, čeho by byl schopen on sám. A sám také popisuje, že jsou věci, kterých by se neodvážil a tím pádem je do jisté míry odsouvá na druhou kolej. Jestliže by jich sám nebyl schopen, potom to také znamená, že tato cesta je příliš obtížná pro získání uznání společnosti a proto je to z jistého pohledu méně hodnotné. Projevuje se opět snaha hrdinu více přiblížit běžnému člověku, nepřisuzovat mu transcendentální schopnosti, ale posadit ho tak říkajíc na zem. Pak se můžeme podobného hrdinství dopustit i my a hrdinství je tak výrazně přístupnější.

V základních požadavcích na hrdinu jsme uvedli, že se objevuje vědomí toho, že určitá epocha si žádá určité hrdiny a že konkrétní společensko-historické podmínky umožňují jednou více, jednou méně, stát se pravým hrdinou. Toto

hledisko lehce bizarně vystupuje na povrch i v případě Havla a Palacha: „*Když to srovnám s tím Palachem, tak on (Havel – pozn. autora) měl pro to hrdinství lepší ty podmínky. Že v podstatě kdyby třeba Palach počkal, až budou lepší podmínky, tak bude třeba i lepším hrdinou. Nebo větším hrdinou, dejme tomu.*“ (AL) Havel měl tedy pro své působení o něco příhodnější podmínky než Palach.

5.4. bratři Mašínové

Jak jsem již předznamenal, zkoumání bratrů Mašíků bylo značně omezeno, protože studenti mnohdy nevěděli, o koho jde, nebo měli jen velmi mlhavé představy. Bratři Mašínové tak byli součástí pouze prvních dvou rozhovorů, nelze z nich tedy činit nějaké závěry. Mohu pouze konstatovat, že ani jeden ze dvou studentů nehodnotil Mašíky a jejich působení jako hrdinské. Motiv, který provázel jejich příběh, je v podstatě totožný: „*Pro mě nejsou hrdinové. Není nic špatné, že chtěli emigrovat a šli do toho po hlavě. Ale to, že svázali strážce a zabili je, to nebyla věc nutná. A právě tento čin mi říká, že nejsou hrdinové.*“ (BL) Ale jak jsem již poznamenal, vzhledem k velice malému množství komunikačních partnerů u této otázky rozhodně nelze brát závěry za potvrzené.

6. Studentští hrdinové

V rámci jednotlivých rozhovorů byli studenti dotazováni na jejich hrdiny a vzory. Cílem této části bylo propojit hodnotové systémy studentů s představami o hrdinech a tím potvrdit původní tezi, že hrdina je významným aspektem při tvorbě vlastního hodnotového systému. Zaměřil jsem se v podstatě na dvě základní oblasti – jednak na dobu dětství, jednak na dobu současnou. V obou případech měli studenti identifikovat konkrétní entity³⁹, které by za hrdiny označili.

6.1. Dětství a hrdinové

Jedna ze základních myšlenek, která provázela vznik této práce, byla formulována v tom smyslu, že studenti jsou do jisté míry formováni tím, jaké vzory jim v rané době dětství byly předkládány. Předpokládal jsem, že pokud by měli určitého hrdinu, drželi by se i v následující době těch hodnot, které daná postava představuje a tím pádem by tato skutečnost měla dopad i do jejich současných životů.

Celkově lze v této věci říci, že studenti si ve velmi málo případech vzpomněli na to, že by v dětství měli nějaké hrdiny nebo někoho, koho by za hrdinu mohli považovat. V tomto bodě se tedy původní předpoklad úplně nepotvrdil. Našlo se pouze několik málo případů, ve kterých si studenti na nějakého hrdinu vzpomněli – byli to například animované postavy Chip a Dale, popřípadě děda, který, dle slov BO: „*Hodně žil se zvířaty, měl hodně strojů, pracoval v zemědělství a mně se to líbilo, tak jsem vždycky chtěl být jako on. Ale teď už si to třeba moc nemyslím.*“ Domnívám se, že se tady spíše ukazuje určitá genderově řízená část celého procesu socializace spojená s vytvářením typických vzorců chování pro jednotlivá pohlaví. V tomto případě se tedy výběr hrdiny jeví jako genderově podmíněn, ale z hlediska malého počtu studentů, kteří si na hrdinu z dětství vzpomněli, nejde o nikterak zástupný prvek. Spíše se jeví zajímavá samotná absence hrdinů vzhledem k předpokladu, který jsme uvedli na

³⁹ Záměrně v tomto případě píši entity, neboť v některých případech se objevili nejen konkrétní lidé, ale také bytosti z říše pohádek a bájí, zvířata atd.

začátku, tedy že hrdina vytváří určitou představu o principech a pravidlech, kterou je dobré následovat. Na druhou stranu z celkového vyznění tohoto tématu v rozhovorech se dá usuzovat, že studenti možná určité hrdiny měli, ale neměli je v kategorii hrdinství umístěné, proto je pro ně problematické je jako takové identifikovat. K vyslovení závěrů v této části práce tedy není dostatek podkladů a proto otázka, která směřovala na propojení hrdinství v dětství a současného hodnotového systému, zůstává mimo možnosti této práce.

6.2. Hrdinové současné doby

Rozhovory v příslušné části směřovaly také k tomu, kdo je pro studenty hrdina v současné době. Na rozdíl od předchozího případu, pro současnou dobu byli studenti schopni již nějaké hrdiny identifikovat, takže v tomto bodě lze určité závěry vyvodit.

Nejprve ke skladbě hrdinů – ta je velice bohatá, od rodinných příslušníků, přes umělce, spisovatele, náboženské představitele, politiky, učitele a další. Jde o velice pestrou paletu profesí i osobních příběhů, které v mnohém studenty inspirují. V rámci rozhovorů jsem se setkal v podstatě dvakrát s tím, že se opakoval stejný hrdina, v ostatních případech šlo o hrdiny různé. Opakování nastalo jednak v případě bývalého papeže Jana Pavla II., jednak v případě rodinného příslušníka, konkrétně matky. V prvním případě, tedy u Jana Pavla II., šlo v obou případech o studenty věřící, praktikující. Ukazuje se, že bývalý papež je brán jako někdo, kdo uvedl věci do pohybu, způsobil změnu správným směrem: *„Jan Pavel II. Protože pro mě je to taky člověk, kterej hrozně změnil... a jenom tím svým charismatem. Jenom tím, že lidi ho slyšeli mluvit, lidi ho viděli se usmívat. Prostě podle mě je hrozně složitý v dnešním světě potkat člověka, který se dokáže usmívat a dovede lidem tu podporu dávat. I takový člověk je pro mě hrdina. Člověk, který dokáže lidem dát tu podporu, dát jim tu naději a ukázat jim, že ten život je třeba lepší, než oni sami si myslí, nebo že oni na to zas nejsou tak špatně.“* (BA)

Z hodnocení Jana Pavla II. jako hrdiny dle mého názoru vyplývá několik zajímavých závěrů. Z celkového kontextu rozhovorů, které jsem vedl právě se studenty, kteří jsou věřící, vyplynulo, že jsou si o něco jistější ve věcech morálky, hrdinství a dalších věcí, které s tím souvisí. Dle mého názoru je to způsobeno tím, že víra jako taková představuje určitý systém hodnot, které člověk, pokud chce být „dobrým“ věřícím, musí přijmout za své. Potom mu dělá menší problém se v hodnotových systémech orientovat, protože je nemusí vytvářet, ale v podstatě už je přebírá jako hotové. Samozřejmě v tomto bodě rozhodně neumenšuji možnost, že si student v takovéto situaci vytvoří vlastní přístup, ale stále by se měl držet v hranicích morálního systému daného náboženského systému. Jana Pavla II. pak můžeme chápat jako vrcholného představitele těchto křesťanských morálních zásad, proto je možná jeho identifikace jako hrdiny poněkud jednodušší, neboť zapadá do morálních představ, které mají lidé stejné náboženské skupiny.

S rodinným příslušníkem jako hrdinou v současnosti jsem se setkal několikrát. Je ovšem zajímavé, že téměř ve všech případech šlo o dívky, které jako hrdinky vnímaly svoje matky. Zajímavější je tato situace ještě z toho pohledu, že šlo jednak o matku ve spokojených manželstvích, ale také o matku v manželství rozvedeném, kde byla situace o to náročnější, že byl vnesen motiv vzájemné nevraživosti mezi původními manžely v kontextu s dětmi, které je třeba tohoto chaosu uchránit. Ve všech případech se ovšem dá vysledovat jedna stopa, a to takové chování matky, které bychom od ní v souvislosti s její sociální rolí my sami očekávali. Tedy ve všech daných případech se matka chová tak, jak to odpovídá obecné společenské představě – matka chrání svoje děti, pečuje o domácnost, aniž by za to očekávala nějakou pochvalu či odměnu, celkově vytváří příjemné rodinné klima, nebo, jak bychom možná také řekli, „teplo rodinného krbu“. *„když vidím, jak má s námi práci, s bráchou, s tatškou, teď pes je doma, sama ženská a musí to doma uřadit vždycky. A je tedy pro mě hrdina a já čekám až všechno... jestli to takhle vydrží... tak je pro mě hrdina. A to, že zvládá ten tlak. Takže přispívá do té rodiny pohodou. Řekne: Tak pojedem na výlet, tady jsem vám uvařila... takže není to jen jako by to strojený, ale dokáže to toho*

vznést takové to světlo. Tak to si myslím, že může být jako hrdina.“ (AT) V tomto konkrétním případě se navíc do celkového obrazu hrdiny ještě zapisuje zaměstnání matky jako záchranářky. Je to důležité i z toho pohledu, že přesto, že má matka náročné povolání, zvládá velmi dobře i domácnost.

Mezi dalšími hrdiny, které studenti uváděli, se objevovala jména jako John Ronald Reuel Tolkien, učitelé, Nicolas Winton, Václav Klaus, Václav Havel, Petr Vejvoda⁴⁰, Umberto Eco, případně někteří závodníci, pokud se daný člověk věnuje třeba podobnému sportu. V žádném dalším případě se však konkrétní hrdina již neopakoval. Jak je vidět, velmi často se jedná o jména, která jsou mediálně známá. Především u případu Petra Vejvody je role médií asi nejnápadnější, neboť nebýt jich, o jeho činu by se patrně příliš nevědělo. I další jména mohou souviset s častější reflexí v médiích.

Pouze v případě učitelů se častěji objevila samotná profese, ale jména se lišila. V jednom případě byl konkrétní učitel ohodnocen jako hrdina v souvislosti s pomocí, kterou učitel nabídl, v ostatních případech byla obecně jmenována profese. Samozřejmě je jistým limitem to, že v rámci rozhovorů se tázal učitel studenta, tedy může se objevit určité spojení hrdiny a učitele, které by, pokud by se tázal někdo jiný, nevyplývalo na povrch.

6.3. Závěry učiněné na základě studentských hrdinů

Paleta jednotlivých studentských hrdinů se ukázala jako velmi pestrá a zdánlivě nabízí jen velmi málo společných rysů, na základě kterých by bylo možné vyslovit nějaké obecnější teze. Přesto se domnívám, že to i s ohledem na jednotlivé životopisy studentů možné je (samozřejmě při zachování opatrnosti, která je nutná zejména proto, že zkoumaní studenti nepředstavují statisticky reprezentativní vzorek studentské populace.).

⁴⁰ Jde o chlapce, který v říjnu roku 2014 zachránil život spolužačce na střední škole obchodní a služeb ve Žďáru nad Sázavou poté, co se do školy dostala psychicky labilní žena, která dívku ohrožovala nožem. Petr Vejvoda se jí postavil a při záchraně života spolužačky zemřel. Dostal několik vyznamenání – například od prezidenta nebo cenu Michala Veliška. V tomto případě jde patrně o to, že případ vzbudil velký mediální ohlas a byl v médiích velmi často zmiňován. Jeho případ se objevil v několika rozhovorech se studenty. Informace dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1013782-mlada-zena-zavrazdila-studenta-chranil-spoluzacku> cit. 28.5.2016.

První poznámka směřuje především k tomu, že se ukazuje určitá genderová podmíněnost výběru hrdiny. Zatímco ženy si v mnoha případech vybírají především hrdinky, které zcela naplňují představu ideálně fungující ženy, muži si vybírají spíše ten typ hrdiny, který je buď ochranný a zastává se slabšího, nebo jde o muže, který je úspěšný ve své profesi. „*Chtěl jsem být ministr financí, tak pro mě byl hrdina Václav Klaus, protože jsem chtěl být premiérem financí, byl to pro mě jakoby vzor.*“ (BL) U žen však vidím tento jev jako markantnější. Velmi dobře to demonstruje příklad popisu matky formulovaný AT, který je uveden výše, nebo následující: „*A že brala v potaz, že je pro nás táta hodně důležitý i když špatnej a vždycky se nám to snažila vynahradiť. I když jsme neměly peníze, abychom chodily na kroužky, sociálně žít. Prostě jsme si nemusely říkat, ne na to nemáme dostatek peněz. My jsme si to se sestrou pak uvědomovaly a neříkaly si o tolik peněz, ale nebylo to tak, že by nám to mamka vtoukla do hlavy. (...) že musela být citově stabilní.*“ (AK1) Matka v těchto situacích vystupuje jako silná osobnost, která vytváří podstatu rodinné pohody, je stabilní, dokáže zvládat i náročné situace a navíc plní roli matky-pečovatelky.

Domnívám se, že tento jev je částečně odvislý od společenského tlaku na jednotlivá pohlaví. Navenek, po formální stránce, samozřejmě můžeme považovat rozdílná genderově podmíněná očekávání od žen a mužů za společenský přežitek patřící spíše do minulosti, nicméně na základě odpovědí lze říci, že v podvědomí studentů toto dělení stále zůstává.⁴¹ Zároveň i sami studenti cítí, že něco podobného se od nich jako příslušníků jedné nebo druhé genderové skupiny očekává a všímají si náležitostí, které je třeba naplnit. Člověk se v rámci socializace připravuje na svou budoucí roli a tak hledá vzory, podle kterých by měl v budoucnu postupovat.

Druhá poznámka s předchozím tvrzením souvisí – jde o to, že z celkového kontextu rozhovorů a životopisů studentů vyplývá, že většinově si studenti volí za hrdinu buď osobnost, která míří směrem studentem považovaným za žádoucí,

⁴¹ Rozbor tohoto fenoménu zůstává za možností předkládané práce, nicméně pokud bychom například srovnali články na velmi navštěvovaném internetovém portálu www.prozeny.cz a www.prochlapa.cz, je rozdíl více než zřejmý.

případně představuje určité vlastnosti nebo chování, které studentům chybí a oni ho podvědomě cítí jako něco, k čemu by se rádi dopracovali. Potvrzuje se to v několika případech. Například Tolkiena volí dívka, která má jistou sociální fobii a ráda utíká do vysněného světa. Další studentka o hledání hrdinů mluví následovně: *„Hledáme pevný bod, protože ten hrdina současně je pro nás pevným bodem. Ten hrdina je taky jenom člověk, on taky může sejít. Musí umět rozpoznat, že tady to už není ono, tady už já za ním nechci. Ale hledáme v něm určitě pevný bod, takový ten základ, za kterým budeme moci jít. Ale opravdu to ten pevný bod není, ten pevný bod musíme být my. Říká se, že hrdinu musíme hledat sami v sobě, to je teď takové důležité téma. Hledáme nějakou tu jistotu. (...) Opravdu si myslím, že ti lidé si hrdiny sami hledají, protože se nedokážou postavit sami a říci, tak takhle bych to třeba chtěl já.“* (AZ) V tomto případě se hovoří o hledání určitého pevného bodu. Pokud půjdeme lehce za zde zmíněné informace, zjistíme, že jde o ukotvenost, o to, zda jsme schopni najít v životě pevný bod. Myslím, že v tomto případě můžeme opět vidět, že se hrdina jistým způsobem odráží v životě, protože jestliže se podíváme na životopisné údaje dané studentky, nemohu se zbavit přesvědčení, že nejde o hledání hrdiny společností, ale že studentka sama hledá určitý pevný bod, ze kterého by bylo možné dále vykročit. V tomto bodě jsem si vědom toho, že se dostáváme na pomezí disciplíny psychoanalýzy, nicméně dle mého názoru v tomto případě může podobná úvaha posunout vnímání hrdinství o kousek dál.

Třetí poznámka v podstatě shrnuje předchozí dva body. Z nich totiž vyplývá, že sice společnost může představovat určité hrdiny, ale jejich výběr, případně výběr vlastní podoby hrdiny je čistě subjektivní záležitostí. Člověk si volí hrdinu na základě toho, co nebo koho potřebuje. Hrdina je potom určitá konstrukce vytvořená na základě aktuální potřeby člověka, která je následně personifikovaná v konkrétní podobě určité osoby, která nejvíce odpovídá objednavce.

V tomto případě se nabízí také myšlenka, že člověk si svého hrdinu definuje až poté, kdy nastane určitá situace, která si žádá jeho přítomnost. Pokud bych měl vysvětlit blíže, pak vztah mezi hrdinou a člověkem nefunguje ve většině

případů tak, že by si člověk zvolil hrdinu a jeho příkladu následoval bez ohledu na vnější okolnosti, ale je to spíše naopak, totiž že člověk se dostane do určité situace a teprve v ní si volí svého hrdinu, který by mu pomohl situaci zvládnout, lépe se v ní zorientovat, nebo se s ní smířit. Situace člověka nemusí být uvědomovaná, může jít o podvědomý pocit nedostatku, nesouladu s okolím, apod. Hrdina pak může být vnímán jako někdo, kdo podobnou situaci v životě řešil a dokázal ji z pohledu člověka uspokojivě vyřešit.

7. Důležitost hrdiny

Jedna z posledních otázek, které jsem se studenty v rámci jednotlivých rozhovorů rozebíral, se týkala toho, jestli oni sami cítí, že naše společnost hrdiny potřebuje. Zda považují hrdiny za prospěšné společnosti, či zda si myslí, že by se bez nich společnost obešla.

Ukazuje se, že přesto, že v některých konkrétních případech je pro studenty poměrně těžké určit, zda daná osoba naplňuje požadavky hrdinství či nikoliv, v globálním měřítku považují hrdiny za potřebné. V podstatě ani jeden student se nevyjádřil v tom slova smyslu, že by se společnost bez hrdinů obešla, nebo minimálně že by fungovala stejně jako v případě, kdy hrdiny má.

Objevuje se zde několik poznatků, které si žádají hlubšího komentáře. Především jde o to, že přesto, že se všichni shodli, že hrdina je potřebný, někteří hrdinu nepovažují za potřebného pro celou společnost, ale jen pro její určitou výseč. Přesněji řečeno objevují se různé názory na to, komu hlavně by měl ve společnosti hrdina sloužit. Setkal jsem se například s názorem, že hrdina ve smyslu sociální instituce⁴² sice je potřebný pro společnost, ale především „(...) *pro malé děti určitě, pro melancholicky založené lidi taky, ale pro realisty, kteří vnímají svět a rozumí, co pohání svět (ekonomika, peníze), tak pro ně to není ideální. Ale pokud to někomu pomůže, aby se zbavil tísně, tak proč ne.*“ (BV). Nebo další pohled: „*Hledáme nějakou tu jistotu. (...) Opravdu si myslím, že ti lidé si hrdiny sami hledají, protože se nedokážou postavit sami a říci, tak takhle bych to třeba chtěl já. Zároveň skrz ně si myslím, že dokážou udělat nějaký posun. Když se nás sejde víc, v tom je větší síla.*“ (AZ) Objevuje se tak jistá prezíravost vůči zbytku společnosti. Hrdina je vlastně vzor chování, který je určen pro ty členy společnosti, které bychom z jistého pohledu mohli označit jako „nedospělé“ jedince, respektive jedince, kteří nejsou schopni si sami stanovit nějaké normy a tak jim je musí představit společnost v podobě nějakého hrdiny. V těchto případech panuje představa, že pokud je člověk dostatečně vyzrálý, pak žádného hrdinu už nepotřebuje, respektive ne takového, kterého mu

⁴² V této části pracuji především s obecným vymezením hrdiny jako sociální instituce, nikoliv s konkrétním zpodobněním hrdiny. Pokud tedy v této části vyslovuji závěry o hrdinech studentů, nejde mi o konkrétní hrdiny, ale o abstraktní podobu hrdiny.

společnost nabízí. Ukazuje se mírně Voltairovský přístup k celé věci, kdy člověk dostává hrdinu jen proto, aby věděl, co má dělat a jak se chovat.

V určitém kontextu bychom mohli mluvit o tzv. *Efektu třetí osoby*. (FTOREK, 2010: 117) Měli bychom však odhlédnout od prvotního zaměření této teorie do prostoru masmédií a aplikovat ji na sociálně institucionalizovanou podobu hrdiny. Teorie pak v podstatě odpovídá mému zjištění. Předkládaný hrdina je určen především ostatním, na které působí více, než na daného aktéra. Autor sám sebe pak chápe jako jedince o něco intelektově vyspělejšího, než jsou ostatní.

Většinou však studenti mluví o obecné prospěšnosti hrdiny. Jak jsem již zmiňoval, občas se objevuje požadavek na vlastní vymezení se vůči hrdinům, případně na výběr vlastního hrdiny, ale všichni se shodují na přínosu hrdiny pro společnost. V čem jsou spatřována největší pozitiva?

Především jde o to, že hrdina má v sobě zakódovány určité postupy, hodnoty a normy, které obecně považujeme za hodnotné a hodné následování. Hrdina je určitým normativem. Pokud bychom tuto teorii ještě dovedli do krajnosti, pak je v podstatě jedno, kdo konkrétní se dané věci dopustil, jde především o konstrukci „ideálního člověka“, takového, o kterého společnost stojí a který je společností oceňován. A potom, člověče, pokud chceš být také oceňován, následuj jeho příkladu. „(...)jsou určitě důležití, že si je můžeme zaměňovat za vzor a pro každého člověka je důležité mít vzor a za něčím si jít a v někom se vzhlížet. Samozřejmě pak můžou přijít nějaká zklamání, což asi je špatný na psychiku a podobný věci, ale jinak si myslím, že je to pro osobní vývoj hodně důležitý mít někoho, ke komu vzhlízíme a obecně si myslím, že je to důležitý asi pro to, abychom ty lidi nějakým způsobem oslavovali, aby to, co dělali, nebylo nějakým způsobem úplně zapomenutý.“ (AV) Hrdina udává směr společnosti, překračuje meze, jak jsme již zmínili výše, a ukazuje, jak by se měl člověk chovat a co by měl dělat. „A ty lidi to posouvá, když mají hrdiny. Když se to vezme na tu společnost, tak když ta společnost bude mít takový lidi – hrdiny, tak se ta společnost bude někam posouvat a nebude stagnovat na jednom místě a nebude to furt stejný.“ (AT) Objevila se i teze, že hrdina vyvádí společnost

z určité letargie. Společnost jako by, dle některých studentů, čekala na to, až přijde nějaký hrdina a vyvede ji z nicnedělání a přešlapování na místě. Jsme opět u požadavku aktivity hrdiny a důrazu na jeho schopnost překračovat nějaké hranice a meze.

Do jisté míry se dá říci, že hrdina také slouží jako, řekněme, „výkladní skříň společnosti“, ve které předvádí, čeho si cení a jaká vlastně je. Jako by se v hrdinech zračila ideální podoba společnosti a jejích hodnot. *„No, já si myslím, že je potřeba určitě, protože potřebuje tomu okolnímu světu říct: Vidíte, náš způsob, jaký tady prosazujeme, no tak prostě se vyplácí a má kladný věci, které by se měly následovat. A to jsou třeba ti hrdinové, jako jedno z mnoha.“* (AT) Otázkou je, komu má taková demonstrace sloužit? Z rozhovorů vyplývá, že odpověď je dvojí – jednak samotné společnosti a jejím členům, kteří tak mají jedinečnou možnost zjistit, co po nich společnost vlastně bude chtít, jednak dalším společnostem, abychom byli schopni vzájemně porovnat jednotlivé normativní systémy a určit, zda jsou naše společnosti kompatibilní, případně v čem se liší.

Pro účely dalšího rozboru bych v tomto okamžiku připojil ještě jednu věc, která se v rozhovorech objevila a která se pro tyto účely zdá jako podstatná – jako obecně platná se zdá teze, že hrdiny nám předkládá společnost. Nebo alespoň má tendenci nám říkat, kdo je hrdina. Na druhou stranu samozřejmě studenti mají sklony se vůči této snaze vymezovat. Jedním z možných postupů, jak na tuto situaci zareagovat a který se zároveň logicky nabízí, je možnost hledat vlastní hrdiny na základě vlastních predispozic, vlastních požadavků, potřeb tak, aby hrdina co nejvíce odpovídal požadovanému profilu daného studenta. Nicméně se shodli na tom, že existuje nějaký obecný úzus v podobě hrdinů.

V návaznosti na tuto skutečnost bych rád upozornil na zajímavý paradox. Všichni studenti říkají, že hrdinové jsou důležití. Někteří, kterých je ovšem menšina, cítí potřebu tento fakt ještě nějak upřesnit (určit za jakých okolností, pro koho atd.), ale všichni souhlasí, že důležití jsou. Nicméně na druhé straně je pro studenty těžké určit, kdo tedy hrdinou je, nemluvě o dětství, ze kterého si hrdinu ve většině případů nevybaví. Otázkou je, o čem tento paradox svědčí? Dle

mého názoru se v tomto případě střetává několik vlivů. Předně jde o možnost v současné době zpochybnit v podstatě cokoliv, co nám společnost předkládá. Žádaný je osobní přístup, vlastní, subjektivní svět a nikoliv orientace na vnější prostředí. Pozornost se proto obrací spíše k jedinci a jeho pohledu na svět než ke snaze přijímat společenské principy za obecně platné. Dochází k menšímu zvnitřnění toho, co nám přináší společnost a naopak vytváření vlastního světa, který bude více odpovídat nastavení každého jedince. Jde tak vlastně o proces individualizace přístupu k vytváření hrdiny. V tomto bodě se rozhodně nepouštím do hodnocení, zda jde o jev pozitivní, či negativní, jde pouze o konstatování, že k této změně patrně dochází.

Na druhou stranu je možné zastávat názor, že se může jednat o jiný symptom, než ten identifikovaný výše. Na základě rozhovorů lze shledat, že zřejmě ani dnešní společnost vlastně nemá jasno v tom, kdo je hrdina. V souvislosti s touto tezí se opět vynořuje dobový kontext hrdiny. Zatímco v dobách minulých bylo určení toho, kdo je hrdina, poměrně jednoduché, v současné demokratické společnosti, která je ve svých přístupech silně pluralitní, se nutně musí objevit celá řada hrdinů, kteří jsou takto definováni, ale nejsou přijatelní pro většinovou společnost.⁴³ Vzniká pak určitý chaos v tom, kdo je vlastně hrdina, který logicky v jistých ohledech vede k tomu, že má člověk spíše tendenci si hrdinu identifikovat sám, neboť hrdina se tím pádem stává autentičtější. Můžeme se tázat, co neschopnost definovat svého hrdinu pro společnost v celku znamená?

Na tento jev navazuje ještě jeden motiv, který se objevil hned v několika rozhovorech, a tím je současný společenský trend vytvářet takzvané superhrdiny. Jde o postavy smyšlené, neexistující, mnohdy existující pouze v kreslené podobě. Pokud se člověk v současném mediálním prostoru pohybuje, vnímá existenci celé řady hrdinů, kteří překračují rámec běžného vnímání tohoto jevu. Mají nadlidskou tělesnou konstituci, speciální schopnosti, fenomenální inteligenci či

⁴³ V rámci seminární práce pro *Analýzu mediálního diskurzu* byla provedena analýza toho, v jakých kontextech se objevuje podoba hrdiny v současném mediálním prostředí. Výsledkem výzkumu bylo zjištění, že v této době existuje zhruba čtyřicet různých způsobů, jakými se člověk může stát hrdinou. Je nutné si uvědomit, že ne všechny způsoby jsou přípustné pro všechny členy společnosti a objevuje se tak jistá roztržitost ve vnímání tohoto fenoménu.

jiné specifické projevy. Pro rozbor tohoto fenoménu jsou hranice dané práce příliš úzké, nicméně na existenci tohoto jevu může prokázat, že společnost stále má tendenci s těmito pojmy pracovat a studenti to vnímají, přestože podobné jevy neberou příliš vážně. Chápu je v podstatě pouze jako zábavnou složku mediálního prostoru a s touto problematikou je spojují jen okrajově.

7.1. Hrdina jako nedílná součást společnosti

Lze si představit společnost, která by mohla existovat bez toho, že by definovala své hrdiny? Je třeba do budoucna počítat s tím, že se ze společnosti hrdinové vytratí, ať už proto, že nebudou třeba, nebo proto, že přílišná subjektivita jejich rozpoznání prostě nedovolí? Takovéto úvahy vedly k poslední části, která se objevila v rámci jednotlivých rozhovorů.

Opět se ukázalo, že studenti vycházejí ze základní premisy, že hrdina je pro společnost velmi důležitý. Především v tom pojetí, že společnost někam posouvá. Jakoby společnost bez hrdinů přešlapovala na místě a nebyla schopna nikam sama vykročit. *„Když se to vezme na tu společnost, tak když ta společnost bude mít takový lidi – hrdiny, tak se ta společnost bude někam posouvat a nebude stagnovat na jednom místě a nebude to furt stejný.“* (AT) Samozřejmě jde o jistou nadsázku a studenti si jsou jistě vědomi toho, že nejen hrdinové společnost posouvají kupředu. Na druhou stranu je vidět, že podvědomě si hrdinové stále drží významnou pozici v myslích studentů, neboť jsou jim přisuzovány velké zásluhy. *„Společnost bez hrdiny by určitě vypadala úplně jinak, ty války podle mě by byly možná i krutější dejme tomu, možná i vlekřejší, třeba například. (...) nikdo by neměl tu odvahu vystoupit proti tomu režimu a svrhnout ten režim, když to vezmu v tom politickém kontextu. (...) byla by tam řada šedých eminencí a nikdo by proti tomu nic nedělal.“* (AL)

Zároveň se však objevuje teze, že společnost svou různorodostí vždy směřuje k tomu, že někdo proti ní bude vystupovat, někdo bude v opozici vůči zbytku společnosti, případně se stane jejím tahounem. Nelze vnímat společnost jako jeden homogenní prvek a tím je vlastně zajištěno, že se vždy nějaký hrdina, někdo, kdo ukáže společnosti cestu, najde. *„My jsme všichni tak odlišní, že*

vždycky bude někdo z toho davu vystupovat. A buď to bude záporák, nebo hrdina. Takže si myslím, že společnost nemůže být bez těchto věcí, protože je to tak strašně odlišný, jak na horský dráze. Každý je prostě jinej. Někdo je průměr a někdo dle Gaussovy křivky vystupuje, si myslím.“ (AT) Hrdina je tedy opět vnímán jako entita, která je nedílnou součástí celé společnosti a která ke společnosti bezvýhradně patří.

8. Závěr

Jak jsem již několikrát zmínil, důvodů k sepsání této práce bylo hned několik. Šlo především o to, že se v mé pedagogické praxi objevovaly názory studentů týkající se morálních hodnot jejich i společnosti, kterým jsem ne zcela rozuměl, respektive možná jsem jim ani nechtěl porozumět v jejich konkrétních dopadech, neboť jsem se domníval, že se o současné generaci středoškoláků, a tím pádem i o současné společnosti, dozvím něco pro mě neakceptovatelného. Nicméně nakonec zvítězila snad zvědavost, snad touha posunout poznání o něco dál a tím pádem mít možnost lépe porozumět světu, ve kterém současná generace osmnácti až devatenáctiletých lidí žije, potažmo mít možnost na něj nějakým způsobem reagovat.⁴⁴

Z hlediska teoretického ukotvení lze teorie věnující se hrdinství rozdělit do dvou základních skupin. První skupina v této práci zastupovaná např. Jiřinou Šiklovou, chápe hrdinu v jeho transcendentální podobě, tedy jako něco, co se vymyká standardnímu, běžnému životu, co stojí mírně mimo každodennost. Druhou skupinu zastupuje nejsilněji Philip Zimbardo se svou koncepcí každodenního hrdinství, případně banality hrdinství, kdy hrdina je pojímán jako běžný člověk, který dělá běžné věci a jeho hrdinství spočívá primárně v tom, že je schopen dělat věci, které od něj společnost očekává. Hrdina je tak „posazen na zem“, není mimo běžnou realitu, nekoná převratné činy. V podstatě obě tyto koncepce našly své přívržence. Nicméně jako více odpovídající současnému pojetí se ukazuje Zimbardova koncepce, a to především ve vymezení vlastních studentských hrdinů. Zásadní je také teorie Lawrence Kohlberga o jednotlivých stádiích morálního vývoje, která mi pomohla lépe pochopit postoj studentů

⁴⁴ Na počátku celé práce jsem si položil několik otázek. Pro připomenutí bych je tu nakonec znovu rád uvedl:

V prvé řadě jsem se ptal, koho vlastně dnes mladí lidé chápou jako hrdinu?

Další otázka směřovala k tomu, jaké náležitosti musí vlastně člověk splňovat, aby ho studenti jako hrdinu vnímali?

Ptal jsem se také, zda současní studenti vnímají roli hrdinů ve společnosti jako důležitou, nebo zda si myslí, že by se společnost bez hrdinů obešla.

Zaměřil jsem se také na tezi, že existuje určitá provázanost mezi hrdiny v dětství a současným morálním nastavením studentů.

V neposlední řadě jsem se chtěl dozvědět, jak studenti interpretují některé osobnosti, které se obecně za hrdiny považují.

k činu Jana Palacha a chápat důvody, proč ho hodnotí způsobem, jakým ho hodnotí.

Protože jde svou podstatou především o vystihnutí vnitřních změn a nikoliv o kvantifikaci a generalizaci na celou společnost, rozhodl jsem se pro metodu rozhovorů se studenty a jejich následného rozboru na základě metodických postupů, které vymezuje Grounded Theory, která byla pro účely této práce mírně pozměněna tak, aby lépe vyhovovala zkoumané situaci. V těchto rozhovorech jsem na základě kódování a následné analýzy zjistil následující věci:

Lze říci, že co se týče hrdinů, které si volí současní studenti, je jejich škála poměrně široká. Od spisovatelů, dramatiků, učitelů, církevních představitelů až po rodinné příslušníky. Objevují se ovšem určité prvky, které bychom mohli identifikovat jako významné napříč jednotlivými rozhovory. Jako významný se jeví fakt, že přesto, že se naše společnost snaží projevat jako genderových rozdílů prostá, přesto se především studentky identifikují většinou právě s ženami – matkami. To, co na nich studentky oceňovaly, byly vlastnosti většinově genderově podmíněné – matka vytváří teplo rodinného krbu, stará se o rodinu, aniž by za to očekávala nějakou odměnu či uznání a tak podobně. Zároveň jsem vyslovil tezi, že student si hrdinu volí na základě toho, kde vidí cíl či cestu svého snažení, nebo na druhé straně podle toho, v čem pocítuje ve svém životě nedostatek, ať už uvědomovaný, nebo podvědomý. Dostáváme se tak k určitému konstruktivismu, kdy si student vytváří hrdinu dle aktuální potřeby. Navíc dle mého názoru nejde o primární nalezení personifikovaného hrdiny, ale spíše o zkonstruování toho, co student chce či potřebuje a až následné nalezení konkrétního člověka, který vystihuje tuto představu.

Zároveň jsem vyslovil tezi týkající se věřících studentů – ukázalo se, že to, že víra do jisté míry člověku implementuje určitý morální systém, je poměrně podstatné i pro to, že jsou si věřící studenti o něco jistější v určení hrdiny a jeho konkretizaci v určité osobnosti.

Další otázka směřovala k určení hrdinských atributů. Tato část analýzy byla nejobsáhlejší a zároveň informačně nejhutnější. Jejím výsledkem bylo zjištění, že pro studenty se jako nejzásadnější požadavek na hrdinu stává jeho

aktivní přístup. Hrdina určitým způsobem koná. Může jít o činy velkého charakteru, jako je například vytažení člověka z hořícího domu, ale i o ty menší, jako je vyslovení nesouhlasu proti společensky obecně přijímané tezi, nebo pomoc stařence na přechodu pro chodce. Pro studenty se jako důležité jevílo také hrdinské překračování určitých mezí, kdy hrdina vystupuje z běžné šedé zóny společnosti a vystupuje ze své komfortní oblasti. Hrdina by měl být také morální, měl by být odvážný a obětavý. Vzhledem k další části práce se jako podstatný ukázal další požadavek na hrdinu v tom slova smyslu, že hrdina by měl dotahovat věci do zdárného konce. Jako poměrně zajímavý se jeví i fakt, že jako hodnotnější studenti definují takzvané „*amatérské hrdinství*“, tedy takové, které neprovádí člověk, od kterého bychom to čekali (hasič, policista, voják). V těchto případech tvoří totiž hrdinství součást sociální role, a tak není tolik překvapující. Pokud jde o důležitost hrdinů pro společnost, shodli se studenti na tom, že hrdina potřebný je. Občas se u studentů vyskytuje potřeba tuto tezi zúžit na pouze některé skupiny lidí, ale v globálním hledisku je pro všechny role hrdinů ve společnosti vnímána jako podstatná.

Velká očekávání jsem měl od části, která se týkala provázanosti hrdinů z dětství se současným hodnotovým systémem jednotlivých studentů. V tomto případě práce bohužel nemohla být dovedena do zdárného konce, a to z toho důvodu, že jen málokdo si vzpomněl na někoho či něco, co by definoval jako hrdinu pro dobu svého dětství. Následné výsledky této části se tak nakonec neorientovaly až tolik na konkrétní dětské hrdiny, ale právě spíše na absenci hrdinů v době dětství. Samozřejmě je možné, že si studenti na někoho takového dnes již nemusí vzpomenout, ale vzhledem k tomu, že i oni sami definují hrdinu jako podstatnou součást společnosti, jde o fakt více než překvapivý.

Pro mě osobně byla nejzajímavější ta část empirické práce, která se zabývala hodnocením jednotlivých osobností z pohledu jejich (ne)hrdinství. V původním plánu bylo porovnávat tři osobnosti – jmenovitě Jana Palacha, Václava Havla a bratry Mašíny, nicméně vzhledem k tomu, že povědomost studentů o bratřech Mašínech byla velmi malá a autor této práce se chtěl vyhnout sugesci, nakonec zbyly pouze dvě prvně zmíněné osobnosti. U Václava Havla

byla v podstatě celková shoda, že se o hrdinu jedná, především díky dlouhodobému úsilí, které do své disidentské činnosti vkládal a díky výsledku, kterého se podařilo dosáhnout v podobě změny režimu. Studentská představa Václava Havla byla možná poněkud limitována určitou romantizující představou o něm a zjednodušena o některé historické konotace, nicméně pro účely této práce to nehrálo větší roli.

O poznání jiná byla situace v případě Jana Palacha. U toho většina studentů váhala, zda ho za hrdinu prohlásit. Roli hrála celá řada faktorů. Jednak forma zvolená k jeho protestu byla pro některé studenty komplikovaná především proto, že se negativně vymezují vůči možnosti sebevraždy. Jako nejproblematictější se pak ukázalo to, že šlo o jednorázový čin a hlavně že pro řadu studentů tím Jan Palach vlastně ničeho nedosáhl. Není pro ně definovatelný žádný hmatatelný následek jeho konání, a tím pro ně ztrácí možnost stát se hrdinou.

Při rozboru této situace jsem vyslovil tezi, že u studentů navzdory jejich formální věkové dospělosti nedochází k vyspělosti morální, neboť drtivá většina z nich nedosahuje postkonvenčního chápání morálky, jak ji vymezil Kohlberg, ale zůstává u druhého stupně – takzvané morálky konvenční. Vycházel jsem z hodnocení studentů, kteří si až na jeden případ nevšímají morálního, vnitřního pnutí Palacha, které ho k činu vedlo, ale jsou orientováni na hmatatelný užitek pro společnost. Vůči Palachovi se tak objevuje pragmatický, utilitaristický přístup. Zároveň se ukázalo, že zatímco Havel je pro studenty čitelnější v důsledcích jeho činů, u Palacha tato schopnost absentuje a tím pádem je pro studenty méně uchopitelný.

Z hlediska celkového přínosu práce vidím její hlavní klady ve zmapování teoretické podoby hrdiny a toho, co by měl naplňovat. Zároveň jsem poukázal na určité paradoxy, které se objevují v hodnocení některých obecně přijímaných hrdinů, a zjistil jsem určité informace o morálním vývoji středoškolského studenta. Jako velmi zajímavá se jevila větší jistota věřících studentů v definování toho, kdo je hrdina, což jsem chápal jako důsledek jejich snazší

orientace ve věcech morálního systému. V neposlední řadě za přínos považuji zjištění, že studenti absentují ve schopnosti definovat své hrdiny z dětství.

V rámci zpracovávání výsledků práce jsem v celé řadě případů cítil určité limity, ve kterých se práce pohybovala. Jde především o výběr studentů – šlo o studentky a studenty jedné školy a jednoho ročníku. Pro vyslovení širších závěrů by bylo třeba perimetr výběru rozšířit. Dále jsem jako do jisté míry limitující vnímal malou znalost studentů o některých hrdinech (viz. bratři Mašínové). Pro hlubší analýzu, která by případně měla potvrdit nebo vyvrátit závěry této práce, by bylo třeba, aby si studenti informační základnu rozšířili, nebo aby byla zvolena jiná metoda výzkumu, která by jim informace předala již zpracované, a studenti by pouze hodnotili danou situaci. Je zde ovšem na druhou stranu nebezpečí sugesce, kterému jsem se zvolenou metodou chtěl vyhnout.

Pro možnost rozšíření práce a její doplnění se nabízí například možnost zasadit práci do kontextu širšího mediálního diskurzu, z jehož analýzy by mohla vyjít další zajímavá fakta, která by bylo možno s hodnotami studentů zkomparovat. Osobně bych za velmi zajímavé pokládal doplnění o hodnocení Palacha napříč jednotlivými generacemi, nebo minimálně porovnání lidí, kteří onu dobu zažili, oproti lidem, pro které je Palach už jen pojmem v učebnici a zhodnocení obou pohledů.

Celkově práce splnila má očekávání a potvrdila mé domněnky, které jsem deklaroval na začátku, totiž že celkové chápání hrdinství se poněkud posouvá, což se s větší intenzitou projevuje především při hodnocení některých osobností.

9. Zdroje

9.1. Literatura:

BRUBAKER, Rogers. *The Limits of Rationality. An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber*. London: George Allen & Unwin, 1984, 1.vyd., s.119.

FEATHERSTONE, Mike. *Undoing Culture – Globalisation, Postmodernism and Modernity*. London: SAGE Publications Ltd. 2000, 3.vyd., s.54-71.

FTOREK, Jozef. *Public relations a politika: kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem*. Praha: Grada, 2010, 1.vyd., s.181.

GIBSON, Gregory. The Making Of Heroes An Atributional Perspective. *Sociological Focus*. 2007, **40**(1), 72-97.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, 1.vyd., s.595

HARRINGTON, Austin a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006, 1.vyd., s.495.

CHARMAZ, Kathy. *Constructing Grounded Theory*. London: Sage Publications, 2006, 1.vyd., s.208

KASSIN, Saul. *Psychologie*. Brno: Computer Press, 2007, 1.vyd., s.771

KUKLÍK, Jan, KUKLÍK, Jan. Dějepis pro gymnázia a střední školy 4.díl nejnovější dějiny. Praha: SPN, 2005, 1.vyd., s.216.

LUDWIG, Petr. *Konec prokrastinace*. Brno: Jan Melvil, 2013, 1.vyd., s.271.

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář, 2013, 2.vyd., s. 658

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 2009, 2.vyd., s. 620

STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Nakladatelství Albert. 1999, 1.vyd., s. 196.

ŠPIRUDOVÁ, Lenka. *Doprovázení v ošetrovatelství I.: pomáhající profese, doprovázení a systém podpor pro pacienty*. Praha: Grada publishing, 2015, 1.vyd., s.143

ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Courage, Heroism and the Postmodern Paradox* In Social Research, 2004, 71(1), 135-148.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 8.vyd., s. 653

ZIMBARDO, Philip a Zeno FRANCO. Heroism: A Conceptual Analysis and Differentiation Between Heroic Action and Altruism. *Review of General Psychology*. American Psychological Association, 2011, **15**(2), 99-113.

ZIMBARDO, Philip, Zeno FRANCO a Jarmila MIKUŠOVÁ. Banalita hrdinstva. *Kritika a kontext*. Samuel Abrahám, 2008, **12**(37), 76-85.

9.2. Internetové zdroje:

DOLEJŠÍ, Václav. Rozhovor týdne: Rektor Masarykovy univerzity Bek - Dnes učíme děti, ne studenty. *Hospodářské noviny* [online]. 2015 [cit. 2016-06-03].

Dostupné z: <http://archiv.ihned.cz/c1-63911160-rektor-masarykovy-univerzity-bek-dnes-ucime-deti-ne-studenty>

HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopis č.2* Dostupné z: <http://www.hejdanek.eu/Functions/download-text.php?id=46433> cit. 1.4.2016

KANTŮRKOVÁ, Eva. O etice Palachova činu. *Literární noviny* [online]. 2009 [cit. 2016-06-12]. Dostupné z: <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/366>

OLINER, Samuel. Ordinary Heroes. *Yes magazine* [online]. [cit. 2016-03-25]. Dostupné z: <http://www.yesmagazine.org/issues/can-love-save-the-world/ordinary-heroes>

OLINER, Samuel. *Humboldt State university* [online]. Humboldt State university [cit. 2016-03-25]. Dostupné z: <http://www2.humboldt.edu/altruism/samuel>

SLAČÁLEK, Ondřej. Skončeme s kultem zbytečného ohně. *A2* [online]. 2009, 4(2) [cit. 2016-06-12] Dostupné z <http://www.advojka.cz/archiv/2009/2/skonceme-s-kultem-zbytecneho-ohne>.

VACULÍK, Ludvík. Poznámky o statečnosti. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zdejin/4/37.pdf> cit. 1.4.2016

Olbram Zoubek slaví 90 let a dokončuje sochu faráře Toufara. Zlom byl pro něj Palach. *Lidové noviny* [online]. 2016 [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/olbram-zoubek-slavi-90-let-a-dokoncuje-sochu-farare-toufara-zlom-byl-pro-nej-palach-g1o-kultura.aspx?c=A160420_113113_ln_kultura_hep#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=ln_lidovky&utm_content=main

Přílohy

Příloha č. 1 – Stádia morálního vývoje podle Kohlberga

Stadium		důvody pro morální chování
prekonvenční morálka	1. stupeň – orientace na trest	vyhýbání se negativním důsledkům chování
	2. stupeň orientace na zisk – výdej – reciprocita oko za oko	získat odměnu
konvenční morálka	3. stupeň orientace na hodné dítě	vyhnout se odmítání
	4. stupeň orientace na autoritu	jednat dle pravidel, vyhnout se výtkám autorit
postkonvenční morálka	5. stupeň orientace na sociální smlouvu	činit něco pro blaho společnosti
	6. stupeň orientace na etické principy	nastolit spravedlnost
	7. stupeň kosmická orientace	učinit zadoost univerzálním principům

Zdroj: Nakonečný, 2013: 177

Příloha č. 2 – Informace o Janu Palachovi z učebnice dějepisu pro 4. ročník

„Za této hluboké mravní krize, kdy se ve veřejnosti šířily pocity zklamání a rezignace, otřásl svědomím společnosti tragický protest Jana Palacha, studenta Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, který se 16. ledna 1969 upálil na Václavském náměstí v Praze. Svým činem chtěl vyburcovat veřejnost z nečinnosti a povzbudit ji k odporu. Stejnou pohnutku k obdobnému činu měl 25. února 1969 i student Jan Zajíc. Třetí oběť sebeupálením přinesl Evžen Plocek. Tyto činy doslova otřásl veřejností a vyvolaly v Praze a v řadě dalších míst demonstrace. Palachův pohřeb v Praze 25. ledna 1969 se stal celonárodní manifestací proti okupantům. Ani tyto extrémní projevy odporu ale nedokázaly vyvolat zvrát ve vývoji situace.“ (Kuklíkovi, 2005: 181)